

4422

ԱՐՏԱՏՊՈՒԱԾ «ԱՐԱՔՍ» ՊԱՏՆԵՐԱԶԱՐԻ ՀԱՆՏԻՄԵՑ

Ի. ՏՈՒՐԳԵՆԵՎ

Ա Ս Ե Ա

Թարգմանեց

ԱՂԵՔՍԱՆԿԻ ԺԱՏՈՒՐԵԱՆ

Ս. ՊԵՏԵՐՔՈՒՐԳ

ՏՊԱՐԱՆ Ի. Ն. ՍՊՈՐԵՇՈՒՈՎ, Վ

1889

891.71

Տ-99

3-1891a

Apr.
3-1891a

Ի. ՏՈՒՐԳԵՆԵՎ

891.71
S-99

Ա Ս Ե Ա

Թարգմանից

ԱՂԵՔՍԱՆԻՐ ԺԱՏՈՒՐԵԱՆ

12003

ИИВ. № 17231

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ
ՏՊԱՐԱՆ Ի. Ն. ՍՎՈՐՈՒՄԻՈՎԻ
1889

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 15 іюня 1889 года.

29511-63 a

Типографія И. Н. Скороходова (Надеждинская, 39).

ԱՍԵԱ

(ՏՈՒՐԳԵՆԵՒԻՑ)

Նաեւ Օր. Սեֆա Վ...ն

Ա.

Այն ժամանակ եւ քսանեւհինգ տարեկան էի,—սկսեց Ն. Ն.,—եւ, ինչպէս տեսնում էք, պատմութիւնս անցած—գնացած օրերի բան է։ Փակ կեանքիցս ազատուելուն պէս, ես ճանապարհ ընկայ դէպի արտասահման, բայց ոչ այն նպատակով, որ «ուսումն աւարտեմ», ինչպէս որ այդ ընդունուած էր այն ժամանակ ասել, — ոչ, ես ուզում էի հէնց այնպէս գնալ, աշխարհ տեսնել, աչք բանալ, մարդ ճանաչել։ Աս երիտասարդ էի, առողջ եւ ուրախ, զրպանումս փողն անպակաս էր։ Վեռ ոչ մի հոգս, ոչ մի կարիք իմ սիրար չէր ճնշել։ Աս ապրում էի, առանց մտածելու. անում էի այն, ինչ որ քէֆս տալիս էր,—մի խօսքով՝ ես ծաղկումս փթեցնում էի։ Այն ժամանակ մտքովս անգամ չէր անցնում, որ մարդս բոյս չէ եւ որ նա երկար ծաղկել չէ կարող։ Երիտասարդական տարիները որ կան՝ ոսկեզօծ շաքարահացեր են եւ այդ հասակում մարդ կարծում է թէ հէնց զրանք են իսկական, հանապազօրեայ հացը, սակայն հասնում է եւ այն ժամը, երբ նա քաղցած՝ սկսում է հաց մուրալ։ Բայց ինչ հարկաւոր է այդ մասին խօսել։

Աս ճանապարհորդում էի առանց որ եւ է նպատակի, առանց մի որոշ ծրագրի։ Անդ էի առնում ամեն տեղ, ուր միայն ինձ հաճելի էր թուում, բայց եւ իսկոյն շարունակում էի առաջ գնալ, երբ ցանկութիւն էի զգում նոր-նոր մարդիկ տեսնելու, այո՛, նոր մարդիկ, որովհետեւ ինձ հետաքրքրում էին բացառապէս մարդիկ, միմիայն մարդիկ։ Աս առում էի հետաքրքրաշարժ արձանները, նշանաւոր կաճառները, սպասաւորի

լով տեսքն անգամ իմ մէջ յարուցանում էր թախիժ և զայրոյթ: Այնպէս որ քիչ քնաց Միգրէնի «Միւսնէ Վիւիւրէ» հիւրանոցում խելագարուեմ: Բնութիւնն ինձ վերայ չափազանց ազդեցութիւն էր ունենում: Բայց ես չէի սիրում նրա, այսպէս ասած, առանձին հրաշալիքները, արտասովոր լեռները, ժայռերը, ջրվէժները: Այս չէի սիրում, երբ նա սկսում էր ինձ կաշկանդել իմ միտքը խճճել: Բայց այդ բոլորի փոխարէն, ինձ հրապուրում էին մարդիկ, նրանց կենդանի կերպարանքները, նրանց խօսքն ու զրոյցը, նրանց ծիծաղն ու շարժունքները—և զրկուել այդ բոլորից, համբերել, դիմանալ առանց այդ ամենը տեսնելու, ես ոչ մի բոլոր չէի կարող: Խռոն բազմութեան մէջ ես միշտ մի տեսակ առանձին զուարճութիւն ու թեթևութիւն էի գգում: Ինձ համար ուրախալի էր գնալ այնտեղ, ուր ուրիշներն էին գնում, աղաղակել, երբ ուրիշներն էին աղաղակում, և միևնոյն ժամանակ ես սիրում էի նայել թէ այդ ուրիշներն ինչպէս են աղաղակում: Մարդկանց զննել—քննելը ինձ խիստ էր դրաւում, թէպէտ իսկապէս ես նրանց ոչ թէ զննում կամ քննում էի, այլ մի տեսակ խնդալից և անկուշտ հետաքրքրութեամբ նայում էի նրանցից ամեն մէկի վերայ: Բայց ես դարձեալ շեղվում եմ իմ պատմութիւնից:

Այդպէս ուրեմն, սրանից քսանհինգ տարի առաջ ես ապրում էի Ռէյն գետի եզրերին զանազան գերմանական փոքրիկ Օ. քաղաքում: Այս առանձնութիւն էի փնտռում, որովհետեւ շատ ժամանակ չէր, որ սիրտս խոցել էր մի ջահել որբւայրի, որի հետ ես տաք ջրերում ծանօթացայ: Նա շատ գեղեցիկ էր և խելօք. աշխատում էր դուր գալ ամենքին, նոյնպէս և ինձ՝ մեղաւորիս, և սկզբում մինչև անգամ ինձ քաջալերում, յոյս էր տալիս, բայց յետոյ նա անգթաբար խայթեց սիրտս, զոհելով իմ սէրը մի բաւարացի կարմրաթշիկ լէյտնանտի: Ճշմարիտը խոստովանած, սրտիս վէրքն այնքան էլ խոր չէր, բայց և այնպէս ես անհրաժեշտ համարեցի անձնատուր լինել վշտի ու միայնութեան և բնակուեցայ Օ.—ում: Ինչով ասես ջահելութիւնը չի մխիթարվում:

Այդ քաղաքն ինձ դուր եկաւ իւր տեղի զիրքով—նա գտնվում էր երկու բարձր բլուրների լանջերում. նա հրապու-

րեց ինձ իւր հին, զառամեալ պատնէշներով ու աշտարակներով, իւր դարաւոր կաղնիներով, Ռէյնը թափուող պայծառ գետակի վերայ ձգուած ոլորապիրկ կամուրջով և, գլխաւորապէս, իւր անուշ գինիով: Նրա նեղ փողոցներում երեկոյեանները, արեւը մայր մտնելուն պէս՝ (պատմածս յունիս ամսուայ քան է) զբօսնելու էին դուրս գալիս չքնադ շիկահեր գերմանուհիներ և հանդիպելով օտարերկրացիներին՝ դուրեկան ձայնով արտասանում էին «Guten Abend». Իսկ նրանցից ոմանք երկար ժամանակ փողոցներից չէին հեռանում, մինչև որ լուսինը իւր պայծառ գէմքը դուրս էր հանում կիսահագած տների սրածայր տանիքների ետեւից և մայթի մանր քարերը պարզ նկարվում էին նրա անշարժ ճառագայթների մէջ: Այս սիրում էի այդ ժամին թափառել քաղաքում: Լուսինը յստակ երկնակամարից, ասես, անդուլ հայեացքով նայում էր քաղաքին և քաղաքն զգալով այդ հայեացքը՝ յուշիկ ու խաղաղ էր՝ ոտքից ցզլուկ պայծառացած նրա անվզով և միևնոյն ժամանակ հոգին մեղմ կերպով ալեկոծող լուսով: Պոթական բարձր զանգակատան վերայ դալկացած ոսկի գոյնով պսպրում էր աքաղաղը. նոյն ոսկեփայլով իրար էին խառնվում և կոհակները գետակի մթադոյն խաւի վերայ: Բարակ մոմերը (գերմանացին ժուժկալ է) համեստ կերպով պսպրում էին շերտաքար տանիքների տակ, նեղ լուսամուտներում: Խաղողի որթերը քարալէն պատնէշներից ծածկաբար դուրս էին ցցել իրենց ոլորուն բեղերը: Առանկիւնի հրապարակի վերայ զրտնուող ջրհորի մօտից մի ինչ-որ արագ վազելով՝ սլանում, անցնում էր ստուերի միջով և յանկարծ հնչվում էր գիշերապահի թմրալից սուլոցը: Բարեսիրտ շունը կիսաձայն մոմուում էր. իսկ օդը, օդը հօ այնպէս էր շոյում ու փաղաքշում մարդու երեսը, կակղիներն այնպիսի մի անուշահատութիւն էին բուրում, որ կուրծքն ակամայից սկսում էր բարձր ու ցածր անել և շնչել շնչել անվերջ:

Օ. քաղաքը Ռէյնից երկու վերստ հեռու էր գտնվում: Այս յաճախ գնում էի նայելու այդ մեծաշուք գետին և միշտ մի տեսակ առանձին փափագով մտածելով նենգամիտ որբւայրուս մասին՝ երկար ժամեր քնում էի նստած մենաւոր և վիթխարի հացածառի տակ գտնուող քարէ նստարանի վերայ:

Նրա ճիւղերի միջեց, համարեա մանկական դէմքով, տը-
խուր նայում էր Մադոննայի փոքրիկ անդրին, որի կրծքի
վերայ քանդակուած էր սրերով խոցուած մի կարմիր սիրտ:
Վիմացի եղերքում գտնվում էր Վ. քաղաքը, որը փոքր ինչ
մեծ էր իմ բնակած քաղաքից:

Մի անգամ երեկոյեան դէմ ես նստած էի իմ սիրած
նստարանի վերայ և մերթ գետին էի նայում, մերթ երկնքին,
մերթ էլ խաղողի այգեստանին: Իմ առջև, եղերքը հանուած
և փորնիվայր գետին ընկած նաւակի շուրջը վիտուում, թռչ-
կոտում էին կայտառ, սպիտակադրուս մանուկներ: Փոքրիկ
առաքաստանաւերը կիսով չափ ուռցրած իրենց առաքաստ-
ները, մեղմ ու հանդարտ սահում էին. իսկ կապտափայլ ա-
լիքները հաղիւ հաղ փքուելով ու վշշալով՝ սլանում էին նրանց
մօտով: Յանկարծ ես լսեցի երաժշտութեան ձայներ: Ականջ
դրի: Վ. քաղաքում վալ'ս էին ածում: Սօնորբասը զօղանջում
էր՝ ստէպ ստէպ ընդմիջուելով, ջութակն անորոշ կլկլոց էր
բարձրացնում, իսկ եղեգնասրինգը սուլում էր ուժգին ու հա-
մարձակ:

— Այս ի՞նչ է, հարցրի ես ինձ մօտեցած ծերունուն, որը
հագած ունէր հասարակ թաւշեայ բաձկոնակ, կապոյտ գուլ-
պաներ և կապերաւոր մուձակներ:

— Այդ ուսանողներն են,—պատասխանեց նա, առաջ դեռ
ծխամորձի ծայրը բերանի մի անկիւնից միւս անկիւնը տանե-
լով.—նրանք Վ.—ից եկել են հանդիսին մասնակցելու:

Մի գնամ տեսնեմ, ի՞նչ բան է այդ հանդէսը,—մտածեցի
ինքս ինձ,—ի դէպս Վ. էլ կը տեսնեմ, այնտեղ դեռ չեմ եղած»:

Նս մի մակուկավար վարձեցի և ճանապարհուեցայ միւս
ափը:

Բ.

Գուցէ շատերն իսկի չգիտեն էլ, թէ ի՞նչ բան է այդ հան-
դէսը: Դա մի տեսակ փառաւոր խնջոյք է, որտեղ միախմբվում
են համակուսակից կամ համասերկրացի ուսանողներ: Հանդի-
սին մասնակցող համարեա բոլոր ուսանողները հազած են ունե-
նում արդէն հնուց սահմանուած գերմանական ուսանողների

հազուստը, այն է՝ կարճ բաձկոններ, մեծ-մեծ կոշիկներ և փոք-
րիկ գլխարկներ՝ շուրջը յայտնի դոյների ծղիկներ կարած: Ու-
սանողները սովորաբար հաւաքվում են ճաշին, որոնց նախա-
գահում է սենիորան, և մինչև առաւօտ մի գլուխ քէֆ են
անում, երգեր են երգում, Landesvater, Gaudeamus, խմում են,
ծխում են և կշտամբում ագէտներին ու տխմարներին: Նրանք
երբեմն նուազածու խումբ էլ են հրաւիրում:

Հէնց այդպիսի մի հանդէս էր կատարվում և՛ Վ. քաղա-
քում, «Արեգափ» անունով մի փոքրիկ հիւրանոցի առջև, այգու
մէջ, որի դուռը նայում էր դէպի փողոց: Թէ՛ հիւրանոցի
ճակատին և թէ՛ այգու ծառերի վերայ ծածանվում էին զրօշակ-
ներ: Ուսանողները շարուած էին սեղանների շուրջ, կոտած
կակղիների տակ: Սեղաններից մէկի տակ շնթուած պարկած էր
ահագին, լայնագոնչ շունը: Իսկ մի կողմում, կանաչապատ հո-
վանոցի մէջ խմբուած էին երաժիշտները, որոնք գարեջրով
անընդհատ կազդուրելով իրենց՝ եռանդաղին նուազում էին:
Փողոցում, այգու ցածր ցանկապատի առջև հաւաքուել էր
բաւականին մեծ բաղմութիւն: Վ. քաղաքի բարեսիրտ բնակիչ-
ները կամենալով օգուտ քաղել դէպքից, սիրով նայում էին
իրենց քաղաքում հիւրընկալող ուսանողներին: Նս էլ խառ-
նուեցայ հանդիսատես ամբոխի հետ: Հրճուանքով նայում էի
ուսանողների երեսներին: Նրանց զրկախառնութիւնները, բա-
ցականութիւնները, օրիորդներին դուր գալու երիտասարդա-
կան անմեղ հաճոյքը, պրեցող հայեացքները, անտուրթ ծի-
ծաղը (ամենաքաղցր ծիծաղն աշխարհիս երեսին) — նրանց
թարմ, պատանեկական կեանքի այդ խնդալից եռացումը, այդ
ուժգին, անդսպելի յառաջխաղաղացութիւնը — յառաջխաղա-
ղացութիւն դէպի ո՞ր կողմն ուղում է լինի, միայն թէ յառաջ-
խաղաղացութիւն,—մի խօսքով այդ բարի և խնդալից կենցաղը
սիրտս շարժում, բորբորոքում էր: Ի՞նչու ես էլ չգնամ նրանց
մօտ,—մի քանի անգամ հարցրի ինքս ինձ...

— Ատեա, բաւական չէ,—յանկարծ իմ ետեւ ուռնեղէն
արտասանեց մի տղամարդի ձայն:

— Վեռ սպասեմք,—նոյն լեզուով պատասխանեց մի ու-
րիշ կանացի ձայն:

Նս շտապով շուռ եկայ... Իմ հայեացքն ընկաւ մի գեղեց-

կատեսիլ երիտասարդի վերայ: Նա թե-թեի տուած՝ կանգնած էր մի ոչ այնքան բարձրահասակ աղջկայ հետ, որի յարգեայ զլիարկն ամբողջապէս ծածկում էր նրա դէմքի վերին մասը:

— Պուք ոռւս էք, ակամայ դուրս թռաւ իմ բերանից: Ներիտասարդը ժպտաց և ասաց.

— Այո, ոռւս ենք:

— Նս ամենեկին չէի սպասում... այսպիսի մի խուլ, յետ ընկած տեղում... սկսեցի ես...

— Մենք էլ չէինք սպասում,— ընդհատեց նա,— բայց ի՞նչ փոթ, աւելի լաւ: Թոյլ տուէք ինձ ծանօթանալ ձեզ հետ. իմ անունը Պաղին է, իսկ ահա սա... նա մի վայրկեան խօսքը կտրեց— իմ քոյրն է: Բայց ձեր անունը, խնդրեմ:

Նս յայտնեց իմ անունը և մեր մէջ սկսուեց խօսակցութիւն: Նս իմացայ, որ Պաղինը էլ ինձ նման ճանապարհորդելով միմիայն իւր զուարճութեան համար, մի շաբաթ առաջ եկել էր Ն. քաղաքը և հէնց այնտեղ էլ քնացել: Իրան ա-սած, ես արտասահմանում խիստ անախորժանօք էի ծանօթանում ոռւսներին հետ: Նս նրանց ճանաչում էի մինչև անգամ հեռուից՝ տեսնելով նրանց քայլուածքը, հագուստի ձևը, և, զլիաւորապէս, նրանց դէմքի արտայայտութիւնը: Այդ ինքնաբաւական, արհամարող, իսկյաճախ հրամայողական դէմքը յանկարծ ստանում էր զգոյշ և երկնոտ արտայայտութիւն... Տեսնում էիր այդ կերպարները մի ակնթարթում ամբողջապէս դիտողութեան փոխուեց. աչքն անհանգիստ թափառում է... «Վայ, Տէր Աստուած, արդեօք որ և է սուա խօ չասանցի, ինձ վերայ խօ չե՞ն ծիծաղում», կարծես, ասում էր այդ շտապեցրած հայեացքը... Անցնում էր վայրկեան— և նորից վերականգնում էր դէմքի նախկին վսեմութիւնը, որին երբեմնապէս յաջորդում էր բթահայեաց տարակուսանք: Այո, ես խոյս էի տալիս ոռւսների հետ ծանօթանալուց. բայց Պաղինն ինձ դուր եկաւ հէնց առաջին հայեացքից: Սան այնպիսի կերպարանքներ, որոնց վերայ նայելն ամենքին էլ հաճելի է թուում, կարծես թէ նրանք տաքացնում կամ շոյում են մարդուն: Պաղինի կերպարանքն էլ հէնց այդպէս էր, — քաղցրահամ, փաղաքշական, մեծ-մեծ, քնքոշ աչքերով և փափուկ դանդուր մազերով: Նա այնպէս էր խօսում, որ դուք մինչև անգամ

առանց նրա երեսը տեսնելու, հէնց միմիայն ձայնի հնչումից զգում էիք, որ նա ժպտում է:

Աղջիկը նոյնպէս, որին նա իւր քոյրն անուանեց, հէնց առաջին հայեացքից ինձ խիստ համակրելի և քաղցրատես երեաց: Նրա սևորակ փայլուն աչերով, փոքրիկ, բարակ քթով և համարեա մանկական թշկնեքով, թուի ու կլորիկ դէմքի ներդաշնակութեան մէջ աչքի էր ընկնում մի ինչ-որ առանձին, մի ինչ-որ ինքնուրոյն և հրապուրիչ ոյժ ու զօրութիւն, որ իսկոյն դաւում էր նրա վերայ նայողին: Նրա կազմուածքը շնորհաշուք և վայելուչ էր, բայց կարծես դեռ ոչ կատարելապէս աճած ու զօրացած: Նա ամենեկին չէր նմանվում իւր եղբորը:

— Ար կամենա՞ք մանկ մեզ մօտ, ասաց ինձ Պաղինը — կարծեմ, բաւական է, որքան մենք նայեցինք այս գերմանացիներին: Այ, մերոնք որ լինէին, խօ մինչև այժմ բոլոր ապակիներն ու աթոռները կոտրատած կը լինէին, բայց սրանք արդէն չափից դուրս համեստ են: Ի՞նչ ես կարծում, Ասեա, զնա՞նք տուն թէ ոչ:

Աղջիկը հաստատական կերպով զուլը շարժեց:

— Մենք ապրում ենք քաղաքից դուրս, — շարունակեց Պաղինը — խաղողի այգեստանում, մի փոքրիկ մենաւոր տան մէջ, որ գտնվում է բարձրաւանդակի վերայ: Վեղեցիկ և փառաւոր է այդ տեղը, զնանք, տեսէք: Տանտիկինը խոստացել է մեզ համար մածուն պատրաստել: Ահա ուր որ է կը մթնի էլ և ձեզ համար աւելի հաճելի կլինի լուսնեակ զիշերով անցնել Բէյնը:

Մենք ճանապարհ ընկանք: Պաղաքի ցածր դարպասից անցնելով (քաղաքը ամեն կողմից շրջապատուած էր կապիճեայ Հինաւորաց պարիսպով, մինչև անգամ դեռ շատ պատերազմական մարտիոցներ կանգուն էին մնացած) մենք դուրս եկանք դաշտ և քարաշէն պարսպի երկայնութեամբ քսան քայլ առաջ գնալուց յետոյ՝ կանգ առանք մի նեղ դռնակի առջև: Պաղինը բացեց նրան և մի ոլորապտոյտ շաւղով տարաւ մեզ դէպի վեր: Աւազն երկու կողմերում, աստիճանաբար բարձրացող տափարակների վերայ բռնել էր խաղողը: Արևը հէնց նոր էր խոնարհուել դէպի մուտքը և նրա թափանցիկ, վարդակոյն լոյսը դեռ խաղում էր կանաչ որթերի ու երկայն

ձողերի վերայ. նա դեռ լուսաւորում էր մանր ու խոշոր սա-
լաքարերով ծայրէ ի ծայր սալած չոր գետինը և մի փոք-
րիկ տնակի սեւ, թեքադիր գերաններով ու չորս լուսաւոր
պատուհաններով սպիտակ պատը, որ կանգնած էր սարի հէնց
գաղաթին: Մենք բարձրանում էինք դէպի այդ տնակը:

— Ահա և մեր կացարանը, բացականչեց Վագինը, երբ
սկսեցինք մօտենալ տնակին: — Ահա և տանտիկինը, տեսէք,
նա կաթ է բերում: Guten Abend, Madame (բարի երեկոյ, տիկին):
Մենք այս րոպէիս հացի կնստենք. բայց առաջ մի լաւ դի-
տեցէք ձեր շուրջը, աւելացրեց նա՝ — տեսնում էք, որպիսի
տեսարան է:

Տեսարանն, իրաւ որ, հրաշալի էր: Մեր առջև ձգուած էր
կանաչապատ ավերի միջով հոսող արծաթափայլ Րէյնը: Մի
տեղ նա փայլում էր մայր մօտող արեւի կարմրավառ ճառագայթ-
ների տակ: Աղբիւրին ապաստանած փոքրիկ քաղաքը երեւան էր
հանում իւր բոլոր տներն ու փողոցները: Այնպիսի սփռուած
էին բլուրներն ու դաշտերը: Ներքեում լաւ էր, բայց աւելի
ևս լաւ էր վերեւում: Ինչ առաւելապէս ապշեցրեց երկնքի
անհունութիւնն ու յստակութիւնը և օդի թափանցկութիւնը
ու պայծառութիւնը: Նա, այդ թարմ և թեթեւ օդը մեզմ
ծփում էր և միմեանց հաւիտ գլորում իւր արեւները, կարծես
նա էլ իրեն աւելի ազատ և աւելի ուրախ էր զգում այնտեղ,
վերեւում, անհուն բարձրութեան մէջ:

— Հա՛տ գեղեցիկ բնակարան էք ընտրել, ասացի ես:

— Այդ Ասեայի գիւտն է, պատասխանեց Վագինը: —
Պէ՛, Ասեա, շարունակեց նա, — կարգադրութիւններ արա,
տեսնենք: Պատուիրիր, որ ամեն ինչ այստեղ բերեն: Մենք
կրնթրենք դուրսը, բաց օդում, հէնց այստեղ: Այստեղից աւելի
լաւ է լսվում հրաժշտութեան ձայնը: Պուք իսկի նկատե՞լ էք,
աւելացրեց նա, դառնալով ինձ, — որ շատ անգամ որեւէ վալ-
սին մօտիկից լսելը կոպէկի արժէք չի ունենում — ձեր ական-
ջին դիպչում են միայն հասարակ և կոշտ-կոպիտ ձայներ, այն
ինչ, երբ դուք նոյն վալսը հեռուիցն էք լսում, նա ձեզ հրա-
շալի է թուում և շարժում է ձեր սրտի բոլոր բովանդակական
լարերը:

Ասեան (նրա իսկական անունն Աննա էր, բայց Վագինը

նրան Ասեա էր անուանում, ուրեմն թոյլ տուէք և ինձ նրան
այդպէս կոչել), Ասեան դիմեց դէպի սենեակի դուռը և շուտով
դարձեալ տանտիկնոջ հետ միասին վերադարձաւ: Նրանք եր-
կուսով բերում էին մի մեծ մատուցարան, որի վերայ դարսո-
ւած էին կովկիթով կաթ, ափսեներ, դդալներ, շաքար, մրգեղէն
և հաց: Մենք նստեցինք ընթրելու: Ասեան գլխարկը վերց-
րեց: Նրա սեւ մազերը, որոնք խուզուած ու սանրած էին,
ինչպէս տղայի մազեր, մեծ-մեծ հիւսուածքներով թափվում
էին պարանոցի և ականջների վերայ: Սկզբում նա ինձանից
քաշվում էր, բայց Վագինն ասաց նրան.

— Ասեա, բաւական է կուչ դաս. սա կծոտող չէ:

Նա ժպտաց, իսկ մի փոքր ժամանակից յետոյ արդէն՝ ինքն
սկսեց խօսել ինձ հետ: Նա այդ աղջկանից աւելի կենդանի և
դիւրաշարժ արարած չէի տեսած: Նա ոչ մի վայրկեան հան-
դարտ չէր նստում. վեր էր կենում, ներս էր վազում սենեակը
նորից դուրս էր վազում, մօտենում էր մեզ, կիսաձայն եր-
գում էր, ստեպ-ստեպ ծիծաղում էր և այն էլ շատ տարօրի-
նակ կերպով՝ կարծես թէ նա ծիծաղում էր ոչ թէ իւր լսած-
ների մասին, այլ այն զանազան մտքերից դրդուած, որոնք
ծնվում էին նրա գլխում: Նրա խոշոր աչքերը նայում էին
ուղիղ, պայծառ և համարձակ, միայն երբեմն նրա աչքի կո-
պերը թեթեւ կերպով կրողվում էին և այդպիսի րոպէներում
նրա հայեազքն յանկարծակի փոխվում էր. նա խորիմաստ և
քնքրւոյ արայայատութիւն էր ստանում:

Մենք երկու ժամի չափ խօսեցինք: Յերեկը վաղուց չքա-
ցիլ էր և երկինն, որ սկզբում այնպէս բոցավառ էր, յետոյ
պայծառ և ծիրանագոյն, յետոյ դալկացած ու պղտոր, մեզմ
հալում էր և հանդարտ փոխակերպվում դիշերային խաւարի:
Իսկ մեր խօսակցութիւնը, մեզ շրջապատող օդի պէս խաղաղ
և հեղահամբոյր խօսակցութիւնը, դեռ շարունակվում էր: Վա-
գինը պատուիրեց մի շէշ րէյնվէյն բերել: Մենք, առանց
շտապելու, կամոց կամոց շէշ դատարկեցինք: Նրաժշտութեան
ձայնն առաջուայ նման դարձեալ հասնում էր մեր ականջին. նրա
հնչիւններն աւելի քաղցր և աւելի քնքրու էին թուում: Վաղա-
քում և դեռի վերայ հեղհեղ սկսում էին ճրագները վա-
ռուել: Ասեան յանկարծ գլուխը կախեց, այնպէս որ նրա զան-

գուրնները թափուեցան աչքերի վերայ. նա լուեց և հառաչեց. իսկ յետոյ յայտնեց, որ քնել է ուզում և վերկացաւ գնաց սենեակը: Սակայն ես նկատեցի, թէ ինչպէս նա, առանց ճրագը վառելու, երկար ժամանակ կանգնած էր բաց պատուհանի ետեւը: Վերջապէս լուսինը դուրս լողաց և սիւնեց կաքաւել Բէյնի մակերևոյթի վերայ: Ամեն ինչ լուսաւորուեց, մթադուռուեց և կերպարանափոխուեցաւ: Մեր բաղմանկիւն բաժակներում լըցուած զինին անգամ պլպլաց մի տեսակ խորհրդաւոր փայլով: Քամին դադարեց, կարծես թեւերը ծալեց, և մարեց: Պեանից մեզմ կերպով բուրեց գիշերային անուշահոտ ջերմութիւնը:

— Պնայլու ժամանակ է, բացականչեցի ես, — թէ չէ, ով գիտէ, յետոյ մակուկավար չը ճարեմ:

— Այո, ժամանակ է, կրկնեց Պաղինը:

Մենք նեղ շաւղով իջանք ներքեւ: Յանկարծ մեր ետեւից քարեր գլորուեցին. այդ Ասեան էր. նա շտապում էր մեզ հասնելու:

— Մի՞թէ դու դեռ չես քնել, հարցրեց եղբայրը: Բայց Ասեան առանց մի խօսք պատասխանելու նրան՝ վազելով անցաւ մեր մօտով: Հրախաղութեան վերջին մարող ճրագները, որոնց վառել էին ուսանողները հիւրանոցի այգում, ներքեւից լուսաւորում էին ծառերի տերեւները և՛ հանդիսաւոր ու ֆանտաստիկական տեսք էին տալիս նրանց: Մենք Ասեային դռանք ամի մօտ: Նա խօսում էր մակուկավարի հետ: Մնաք բարեաւ ասելով իմ նոր բարեկամներին ես թուայ մակոյկը: Պաղին խոստացաւ հետեւեալ օրը այցելել ինձ: Աս սեղմեցի նրա ձեռքը, իսկ իմ ձեռքը պարզեցի Ասեային. սակայց նա միայն նայեց ինձ վերայ և գլուխը շարժեց: Մակոյկը հեռացաւ ամբից և արագընթաց սահեց դեռի վրայով: Մակուկավարը, որ մի կայտառ ծերունի էր, անդիմադրելի ուժով ընկզմում էր թիակները մույլ ջրի մէջ:

— Պուք անցաք լուսնեայ սիւնը, դուք նրան ձեռքեցիք, — իմ ետեւից կանչեց Ասեան:

Աս աչքերս կախեցի: Մակոյկի շուրջը սեւին տալով՝ ծրփում էին ալիքները:

— Պնաք բարեաւ, դարձեալ հնչուեցաւ նրա ձայնը:

— Յիվաղը, — նրա ձայնին հետեւեց Պաղինի ձայնը:

Մակոյկը մօտեցաւ եղբրքին: Աս դուրս եկայ և նայեցի շուրջս: Պիմացի եղբրքում ոչ ոք չէր երևում: Առանեայ սիւնը, որպէս կամուրջ, դարձեալ ձգուած էր ամբողջ դեռի լայնութեամբ: Որպէս հրաժարական ողջոյնի վերջին ձայներ, իմ ականջին դիպան վաղեմի, լաններովեան վալսի հնչունները: Պաղինն շատ իրաւացի էր ասում — ես զգացի, թէ ինչպէս սրտիս բոլոր լարերը դողացին, կարծես թէ այդ մի ինչոր փնտռող, մի ինչ-որ պահանջող եղանակներին պատասխան տալ էին ուզում:

Աս միջին դաշտերի միջով, մեզմ ու հանդարտ շնչելով անուշահոտ օդը՝ ճանապարհուեցի դէպի տուն: Աս մտայ սենեակս միանգամայն զգուած ու փայփայեալ անառիթ և անվերջ անկալութիւնների քաղցր տառապանքներով: Աս ինձ բաղդաւոր էի զգում... Բայց ի՞նչով էի ես բաղդաւոր: Աս ոչինչ չէի ցանկանում, ես ոչ մի բանի մասին չէի մտածում... Սակայն ես բաղդաւոր էի:

Այդ ակորժալի և դողալիկ զգացմունքներին առատութիւնը շարժեց իմ ծիծաղը և ես հազիւ զսպելով նրան՝ խորը թաղուեցի անկողնի մէջ. բայց հէնց աչքս նոր էի կպցրել երբ յանկարծ իմ մօտովն անցաւ մի բան, այն է, որ ես ամբողջ երեկոն ոչ մի անգամ չէի մտաբերել իմ քարասիրտ գեղեցկուհուն... «Այս ի՞նչ է նշանակում», հարցրի ինքս ինձ — «միթէ ես էլ սիրահարուած չեմ»: Բայց առաջարկելով ինձ այդ հարցը՝ ես, կարծեմ, իսկոյն և եթ քնեցի, որպէս մանուկն օրօրոցում:

Ք.

Առաւօտեան (եւ արդէն զարթել էի, բայց չէի վեր կենում) պատուհանիս տակ լսելի եղաւ թխթխոց և մի ձայն, որն ես իսկոյն Պաղինի ձայնի տեղ ընդունեցի, երգեց.

«Քնած ես դու արդեօք, ես կիթառով

Քեզ կը զարթեցնեմ...»

Աս շտապեցի դուռը բաց անել:

— Ողջոյն ձեզ, ասաց Պաղինը, ներս մտնելով, — ես ձեզ

փոքր ինչ վաղ եմ անհանգստացնում, բայց, հոգ չէ, նայեցէք, սրբախիտ առաւօտ է: Թարմութիւն, ցօղ, արտուաները երգում են...

Նա իւր գանգուր և պսպղուն մազերով, իւր բաց պաւանոցով և վարդագոյն այտերով նոյնքան թարմ էր, որքան և առաւօտը:

Նս հաղնուեցայ: Մենք դուրս եկանք պարտէզ, նստեցինք փոքրիկ նստարանի վերայ, պատուիրեցինք սուրճ բերել և սկսեցինք զրոյց անել: Վազինը հաղորդեց ինձ, թէ ինչ-ինչ ծրագրներ էր կազմել իւր ապագայի մասին: Բաւականին մեծ հարստութեան տէր լինելով և ոչ ոքից կախում չունենալով՝ նա կամենում էր իրեն նուիրել նկարչական արուեստին, միայն ցաւում էր, որ ուշ էր խելքի եկել և իզուր այնքան ժամանակ էր կորցրել: Նս նոյնպէս յայտնեցի նրան իմ դիտաւորութիւնները և ի դէպս հաղորդեցի նաև իմ անբաղդ սիրոյս գաղտնիքը: Նա ներողամտութեամբ լսեց ինձ, բայց որքան կարողացայ նկատել, իմ պատմութիւնն այնքան էլ չը շարժեց նրա կարեկցութիւնը: Վաղաքավարութիւնից դրդուած և գլխաւորապէս ինձ հետեւելով՝ Վազինը նոյնպէս մի երկու անգամ հառաչեց և ապա առաջարկեց ինձ գնալ իւր մօտ տեսնելու նրա էտիւդները: Նս իսկոյն համաձայնեցի:

Մենք Նսեային տանը չգտանք: Տանտիկնոջ ասելով, նա գնացել էր դէպի «աւերակներ»:

Լ. քաղաքից երկու վերստ հեռաւորութեան վերայ դրտնվում էին Ֆեօդալական ամրոցի մնացորդները:

Վազինը փռեց իմ առջև իւր բոլոր նկարները: Նրա էտիւդներում շատ կեանք և ճշմարտութիւն կար. նրանց մէջ նկատվում էր մի տեսակ լայն և ազատ մտաւարացութիւն, բայց նրանցից և ոչ մինը գեռ աւարտած չէր և ինձ թուաց, թէ նկարչութիւնը սխալ էր կատարուած և ճշտութեան մասին շատ քիչ խնամք տարուած: Նս նրան յայտնեցի իմ անկեղծ կարծիքը:

— Այո, այո, — վրայ բերեց նա, հառաչելով, — դուք ճշմարիտ էք ասում: Այդ բոլորը շատ տգեղ և անմշակ է: Ինչ արած: Զը սովորեցի, ինչպէս հարկն էր: Իսկ մեր անիծեալ սլաւօնական դատարկակեցութիւնը խօսքի տէք որ միշտ

յաղթող է հանդիսանում: Վանի դեռ տենչալից սրտով մտածում ես որ և է գործի կամ պարապմունքի մասին, թեաւտաւած արծուի պէս սկսում ես սլանալ դէպի վեր, դէպի անհուն եթեր և քեզ թւում է, թէ երկիրը կարող ես տեղից շարժել, բայց հէնց որ բանը հասնում է գործին՝ իսկոյն թուլանում և յոգնում ես:

Նս կամեցայ քաջալիւիկ նրան, բայց նա ձեռքը անյոյս կերպով շարժեց և ապա բոլոր նկարներն իրար վերայ դարսելով՝ նստեց նրանց դէպի գահոյքը:

— Թէ որ համբերութիւն կունենամ, խօսինքնից մի բան դուրս կ'գայ—ասաց նա քթի տակ—իսկ եթէ չեմ ունենալ, այն ժամանակ ես էլ տատարկապօրտ և մտքով խակ աղնուական անչափահասներից մինը կդառնամ: Իսկ այժմ լաւ կանեմք, գնանք Նսեային փնտռելու:

Մենք դնացինք:

Ք.

Դէպի աւերակները տանող ճանապարհը ոլորուելով մի նեղ, անտառապատ հովտի զառ ի վայրով իջնում էր ներքև: Հովտի խորքում վազում էր առուն և վշշալով թռչկոտում քարերի վերայից, կարծես շտապում էր շուտով միախառնուել մեծատարած գետի հետ, որը հանդարտ փայլատակում էր լեռնային սանդրաձև և խիտ-խիտ ճեղքուածներով ժայռակատարների մօայլ անկիւնագծի ետևից: Վազինն իմ ուշադրութիւնը դարձրեց մի քանի գեղեցիկ լուսաւորուած տեղերի վերայ: Նրա խօսքերից կարելի էր եզրակացնել, որ խօսողը եթէ ոչ կենդանագրող, գոնէ անշուշտ արուեստագէտ պէտք է լինէր: Շուտով երեւացին աւերակները: Լերկ ժայռի հէնց գագաթին բարձրանում էր մի քառանկիւնի աշտարակ, որն ամբողջապէս սևացած էր, և թէպէտ դեռ տակաւին ամուր ու հաստատուն, բայց նրա մէջ տեղում կարծես աչքի էր ընկնում մի ճեղքուած, որ ձգվում էր աշտարակի ամբողջ երկայրութեամբ: Մամռապատ պարիսպները պինդ կպած էին աշտարակին. տեղ-տեղ պարսպների վերայ ոլորապտոյտ բարձրանում էր վայրի խաղողը: Օռնուած ծառերը իրենց ճիւղերը կախ էին

զցել ալևորած մարտկոցներից և խարխուլ կամարներից: Մի քարքարուտ նեղ շաւիղ տանում էր դէպի դեռ անգնաս մնացած դարպասը: Մենք արդէն մօտենում էինք նրան, երբ յանկարծ մեր առջև առկայծեց մի կանացի կերպարանք. նա արագ վազեց բեկորներից կազմուած կոյտի վերայով և գնաց նստեց պարսպի աստիճաններից մէկի վերայ, ուղղակի անդունդի ծայրին:

— Այդ խօս Ասեան էր, բացականչեց Վազինը — այ ձեզ խելագար աղջիկ:

Մենք դարպասով ներս մտանք. մեր առջև բացուեց մի փոքրիկ բակ, որի կէսը ծածկուած էր եղնջով և վայրի խնձորենիներով: Երաւ որ, պատի վերայ նստած էր Ասեան: Նա երեսը դարձրեց դէպի մեզ, ծիծաղեց, բայց տեղեց չը շարժուեց: Վազինը մատով սպառնաց նրան, իսկ ես իմ կողմից բարձրաձայն կշտամբեցի նրան այդ անդգուշութեան համար:

— Բաւական է, շնջաց ականջիս Վազինը, — կատակներով մի զայրացնէք նրան, թէ չէ դուք Ասեային դեռ լաւ չէք ճանաչում՝ մէկ էլ տեսաք բարձրացաւ աշտարակի ծայրը: Աւելի լաւ է դուք ուշիուշով նայեցէք և զարմացէք այստեղի բնակիչների խելամոռութեան վերայ:

Նս յետ նայեցի. անկիւնում, մի փոքրիկ փայտաշէն ծածքի տակ նստած էր մի պառաւ կին: Նա զուլպայ էր գործում և ակնոցների տակից ծուռ-ծուռ նայում մեզ վերայ: Նա դարեջուր, շաքարահացեր և սկտերեան ջուր էր ծախում ճանապարհորդներին: Մենք տեղաւորուեցանք մի փոքրիկ նստարանի վերայ և անաղեայ ծանր բաժակներով սկսեցինք սառը զարեջուր խմել: Ասեան ոտները կուշ ածած շորի տակ և զուլսը փաթաթած նրբաթել չեքիլայանման շաւով անշարժ նստած էր իւր տեղը: Նրա դէմքի զիղաշուք դժաւգրութիւնը վայելուչ և բացորոշ կերպով նկարուած էր պայծառ երկնքի վերայ: Բայց ես անհաշտ զգացմունքով էի նայում Ասեայի վերայ: Նս արդէն նախընթաց օրը նկատեցի նրա մէջ մի ինչ-որ փոփոխութեան և անբնական վարմունք... «Նա ուզում է զարմացնել մեզ», մտածեցի ես — բայց ի՞նչու համար: Ի՞նչ երկխոսութիւն է այդ: Վարձեա զուշակելով, թէ ի՞նչ էր անցնում իմ մտքով՝ նա յանկարծ մի թռուցիկ և

սուր հայեացք ձգեց ինձ վերայ, դարձեալ ծիծաղեց, և ապա երկու ոստիւնով պատից թռաւ ներքեւ ու մօտենալով պառաւ կնոջը՝ մի բաժակ ջուր խնդրեց:

— Դու կարծում ես, ինձ համար եմ ուզում, ասաց նա՝ դառնալով եղբօրը — ոչ այստեղ պատի վերայ ծաղիկներ են բուսել. նրանց անհրաժեշտ է ջրել:

Վազինը ոչինչ չը պատասխանեց. իսկ Ասեան բաժակը ձեռքին՝ սկսեց ցատկոտել աւերակների պատերի վերայ. նա երբեմն-երբեմն կանգ էր առնում, խոնարհվում և մի զուարճալի վսեմութեամբ բաժակից մի քանի կաթիլ ջուր էր զուլում դեռին, որոնք սկսում էին պայծառ կերպով շողջողալ արևի լուսոյ տակ: Նրա շարժումները շատ գրաւիչ էին, սակայն նրա վերայ նայելիս՝ առաջուայ նման դարձեալ բարկութիւնս դալիս էր, թէպէտ և ականաց հրճվում էի տեսնելով նրա արագաշարժութիւնն ու ճարպիկութիւնը: Մի վտանգաւոր տեղում նա դիտմամբ ճչաց և ապա սկսեց բարձրաձայն ծիծաղել... Բարկութիւնս աւելի սաստկացաւ:

— Այնպէս է մաղցում, կարծես այժ լինի, քթի տակ փնթփնթաց պառաւը, մի վայրկեան ընտհատելով զուլպայ գործելը:

Վերջապէս Ասեան բաժակի ջուրն ամբողջապէս դատարկեց և չարութիւններ անելով ու դէս-դէն օրօրուելով՝ վերադարձաւ մեզ մօտ: Մի տարօրինակ հեղնական ժպիտ թեթեւ կերպով ցնցում էր նրա յոնքերը, քթածակերը և շրթունքները. իսկ թուխ-թուխ աչքերը կիսա-յանդուզն և կիսա-ուրախ արտայայտութեամբ ճպճպում էին:

— Դուք, ի հարկէ, իմ վարմունքը շատ անվայելուչ էք գտնում, կարծես ասում էր նրա դէմքը — այդ միւկնոյն է, ես դիտեմ, որ դուք ինձ վերայ նայելով՝ հրճվում էք:

— Վարպետ ես, Ասեա, վարպետ, կիսաձայն արտասանեց Վազինը:

Ասեան յանկարծ կարծես ամաչեց. իւր երկայն թերթերունքները խոնարհեց դեռին և, որպէս մեղապարտ, հեղութեամբ նստեց մեր կողքին: Նս այստեղ առաջին անգամ սկսեցի ուշիուշով գննել նրա դէմքը — մի փոփոխական դէմք, որպիսին ես նոր էի տեսնում: Մի քանի վայրկեանից յետոյ, այդ

դէմքը բոլորովին գունատուեց և մի տեսակ կենտրոնացած, համարեա տխուր արտայայտութիւն ստացաւ: Այդ ընդհանր նրա դէմքի դժագրութիւնը ինձ բնականից աւելի խոշոր, աւելի խիստ և հասարակ թուաց: Նա տակաւին հանգարտուեց: Մենք սկսեցինք աւերակների շուրջը պտտուել (Ասեան նոյն պէս հետևում էր մեզ) և զուարճանալ տեսարաններով: Այն ինչ ճաշուայ ժամն արդէն մօտեցել էր: Պաղինը հաշիւ տեսնելով պառաւի հետ՝ դարձեալ մի բաժակ դարեջուր պահանջեց և դառնալով դէպի ինձ, դէմքի խորամանկ ծամածռութեամբ բացականչեց.

— Սրտիդ բնորեալի կենացը:

— Ի՞նչպէս մի՞թէ նա, մի՞թէ դուք, իրաւ, այդպիսի մի բնորեալ ունէք, — յանկարծ հարցրեց Ասեան:

— Ո՞վ ասես, չունի այդպիսի բնորեալ, առարկեց Պաղինը:

Ասեան մի վայրկեան մտածմունքի մէջ ընկաւ: Նրա դէմքը դարձեալ փոխուեց, այդ դէմքի վերայ դարձեալ յայտնուեցաւ հեգնական ժպիտ: Ահրադարձին նա աւելի էր ծիծաղում ու չարութիւններ անում: Նա ծառից մի երկար ձիւղ, պոկեց իբրեւ հրացան՝ դրաւ ուսին և զլուխը փաթաթեց նրբաթիւ շալով: Յիշում եմ, մեզ պատահեցաւ շիկահեր և կոտրատուող անդդեացիների մի բազմախումբ ընտանիք, նրանք բոլորն էլ իրենց ազգական ազգերով սառն ապշուածեամբ նայեցին Ասեային, իսկ սա կարծես նրանց չարացներու համար բարձրաձայն երգեց: Ահրադառնալով տուն՝ նա իսկոյն առանձնացաւ իւր սենեակը և միայն ծառի ժամանակ դուրս եկաւ այնտեղից: Նա հագել էր ձեռնոցներ, գեղեցիկ հագուստ, և խնամքով սանդղուկէր: Սեղանի մօտ նա իրեն խիստ վայելուչ էր պահում, համարեա նազ դալով, հագել-համես էր անում կերակուրները և ջուրն էլ փոքրիկ բաժակով էր խմում: Պարզ առջև — վայելչասուն և բարեկիրթ օրիորդի դեր: Պաղինը նրան չէր խանդարում, երևում էր, որ նա արդէն ընտելացել էր նրա քէֆով նստել-կանգնելուն: Նա միայն երբեմն բարեսրտութեամբ նայում էր ինձ վերայ և ուսը թեթև կերպով կուչ ածում, կարծես ուզում էր ասել. «Նա երևի այդ պով կուչ ածում, կարծես ուզում էր ասել. «Նա երևի այդ ներողամիտ եղէք»: Էնց որ ծաղը վերջացաւ, Ասեան ոտքի

կանգնեց, զլուխ տուաւ մեզ և զլխարկը ծածկելով՝ հարցրեց Պաղինից, կարո՞ղ է արդեօք գնալ Պրաու Լուիզէյի մօտ:

— Օհ, շատ ժամանակ է այդպէս խելքացել ես որ և առանց իմ թոյլտուութեան տեղ չես ուզում գնալ, բացականչեց նա իւր անփոփոխ, բայց այս անգամ փոքր ինչ յուզուած ձայնով: — Մի՞թէ մեզ հետ մնալը քեզ տխրութիւն է պատճառում:

— Ո՛չ, բայց ես երեկուանից խօստացել եմ արդէն Պրաու Լուիզէյին այսօր գնալ նրա մօտ և բացի այդ, ես կարծում եմ, որ ձեզ համար աւելի լաւ կլինի երկուսով մնալ: Պ. Ն. (նա մատնացոյց արաւ ինձ վերայ) դարձեալ մի բան կը պատմէ քեզ:

Ասեան զնաց:

— Պրաու Լուիզէն, սկսեց Պաղինը՝ աշխատելով խոյս տալ իմ հայեացքից, — այստեղի նախկին վաճառապետի կինն է. նա այժմ այրի է, բաւականին բարի պառաւ է, բայց, պէտք է ասած, թեթևասրտ է: Նա շատ սիրեց Ասեային: Ասեան խիստ սիրում է ստորին դասակարգի հետ ծանօթութիւն հաստատել: Նա նկատած եմ, որ դրա պատճառը միշտ հպարտութիւնն է լինում: Ինչպէս տեսնում էք, նա բաւականին երես առած է — աւելացրեց նա, փոքր ինչ լռութիւն պահպանելուց յետոյ — բայց ի՞նչ կարող եմ անել: Նա ոչ ոքից ոչինչ պահանջել չեմ կարող, իսկ նրանից խօս — բոլորովին: Նա պարտաւոր է նրա հետ ներողամտութեամբ վարուելու:

Նա ձայն չը հանեցի: Պաղինը խօսակցութիւնը փոխեց: Որքան աւելի մօտ էի ծանօթանում ես նրա հետ, նոյնքան սիրտս աւելի էր կաշում նրան: Նա նրան շուտով ճանաչեցի: Նա իսկ և իսկ ոռւս մարդ էր, ոռւսական հոգով — ճշմարտասէր, ազնիւ, պարզ, միայն, տարաբաղդաբար, փոքր ինչ դանդաղկոտ, առանց ձգողական ոյժի, առանց ներքին կրակի: Երիտասարդութիւնը նրա մէջ չէր եռում, որպէս աղբիւր, այլ նա փայլում էր մեղմ լուսով: Պաղինը շատ խելամիտ և զրաւիչ էր, բայց այնումենայնիւ ես ինձ պատկերացնել չէի կարողանում, թէ ի՞նչ պէտք է դառնար նա, երբ այրական հասակը մանէր: Նկարիչ դառնալ... Բայց առանց դառն աշխատանքի, առանց երկարատեւ չարչարանքների նկարիչ չեմ

դառնում, իսկ աշխատել, — մտածում էի ես, նայելով նրա թոյլ դժագրութեանը, լսելով նրա դանդաղ խօսակցութիւնը — ոչ, դու չես կարող աշխատել, դու չես կարող նեղուել, ճշնշուել: Սակայն չը սիրել նրան՝ անհնարին էր. սիրտը, կասես, հէնց ինքն իրեն կաշտում էր նրան: Չորս ժամ շարունակ մենք միասին անցկացրինք, երբեմն դահլոյքի վերայ նրստած՝ իրար կողքի երբեմն յամրաքայլ անցողարձ անելով տան առջև — և այդ չորս ժամուկայ մէջ մենք բոլորովին մտերմացանք:

Արեւը խոնարհուել էր դէպի մուտքը և արդէն տուն գնալու ժամանակ էր: Ասեան դեռ չէր վերադարձել:

— Համա նա էլ աղատութիւն է վայելում հա, ասաց Պաղինը: — Ուզում էք, ես ձեզ ճանապարհ կ'ձգեմ. մենք ճանապարհին կ'անենք Պրատու Լուիզէյի մօտ: Ար հարցնեմ, այնտեղ է Ասեան թէ ոչ, պառաւի տունն այնքան էլ հեռու չէ:

Մենք իջանք քաղաք և ծռուելով դէպի մի նեղ ու ծռու փողոց՝ կանգ առանք մի չորս յարկանի տան առջև, որը ըստ լայնութեամբ միայն երկու պատուհանի տարածութիւն ունէր: Ներկորդ յարկն առաջինից աւելի էր դուրս ցցուած դէպի փողոց, իսկ երրորդն ու չորրորդն երկրորդից էլ աւելի: Ամբողջ տունը իւր հին քանդակագործութեամբ, ներքեւի երկու հաստ սիւններով, կղմինտրեայ սրածայր տանիքով և այդ տանիքի վերայ դտանուող՝ կտցի պէս յառաջ պարզուած դռնով, նմանվում էր մի ահագին, սապատաւոր թռչնի:

— Ասեա, գոչեց Պաղինը — դու այդտեղ ես:

Ներկորդ յարկի լուսաւորուած պատուհանը շրխալով բացուեցաւ և մեզ երեւաց Ասեայի փոքրիկ, սեւին տուող զլուեր: Նրա ետեւից ծածուկ նայում էր անատամ և ճոճուած դէմքով պառաւ գերմանուհին:

— Նա այստեղ եմ, ասաց Ասեան, արմունկները զրաւիչ կերպով յենած լուսամասի փեղկին: — Ինձ համար այստեղ լաւ է: Ահա, փերցրու այս, աւելացրեց նա՝ նետելով Պաղինին խորդենույ մի փոքրիկ ճիւղ — երեւակայիւր, թէ ես էլ քո սրտի ընտրեալն եմ:

Պրատու Լուիզէյն ծիծաղեց:

— Ն. գնում է, առարկեց Պաղինը — և ուզում է մնաս բարեւաւ ասել քեզ:

— Մի՞թէ, բացականչեց Ասեան — դէ որ այդպէս է, այդ ճիւղը տուր նրան, իսկ ես այս թոպէիս կը վերադառնամ:

Նա շտապով փակեց պատուհանը և, կարծեմ, համբուրեց Պրատու Լուիզէյին: Պաղինն անխօս դէպի ինձ մեկնեց ճիւղը: Նա նոյնպէս անխօս դրեցի նրան գրպանս և հասնելով մակուկավարների փոխադրատեղին, անցայ միւս կողմը:

Յիշում եմ, ես գնում էի տուն, առանց մի բանի մասին մտածելու, միայն թէ մի տարօրինակ ծանրութիւն ճնշում էր սիրտս: Յանկարծ ինձ ապշեցրեց մի ծանօթ, մի սովորական բայց, Պերմանիայում հազուադէպ բուրմունք: Նա կանգ առայ և հէնց կողքիս աչքովս ընկաւ կանեփի ծաղիկներով սփռուած մի փոքրիկ մարդ: Նրա անապատական բուրմունքը մի ակնթարթում յիշեցրեց ինձ հայրենիքս և իմ մէջ զարթեցրեց բուռն տենչանք տեսնելու նրան: Նա ուզում էի շնչել Ռուսաստանի օդը, ման գալ ռուսական հողի վերայ: Ի՞նչ եմ շնչում ես այստեղ, ի՞նչու եմ թափառում այս օտար երկրում, օտար մարդկանց մէջ — բացականչեցի ես և այն մեռելային ծանրութիւնը, որ զգում էի սրտիս վերայ, յանկարծ փոխուեցաւ մի դառն և այրող յուզմունքի: Նա հասայ տուն բոլորովին այլ տրամադրութեան մէջ, քան թէ նախընթաց օրը: Նա ինձ համարեա զայրացած էի զգում և երկար ժամանակ չէի կարողանում հանդարտուել: Նոյն իսկ ինձ անհասկանալի մի սրտնեղութիւն պաշարել էր անձս: Վերջապէս ես նստեցի և մտաբերելով իմ չարանեղ որբւայրուն (իմ իւրաքանչիւր օրը ես կնքում էի որբւայրուս մտաբերութեամբ), հանեցի նրա նամակներից մինը: Բայց ես մինչև անգամ չը բացարի նրան: Իմ մտածմունքներն իսկոյն այլ ընթացք ստացան: Նա սկսեցի մտածել... մտածել Ասեայի մասին: Նա յիշեցի, որ Պաղինը մեր խօսակցութեան միջոցին ակնարկեց ինձ ինչ-որ դժուարութիւնների մասին, որոնք արդելում էին նրան Ռուսաստան վերադառնալ... «Բայց, արդեօք նա նրա քօյրն է», արտասանեցի ես բարձրաձայն:

Նա հանուեցայ, պարկեցի և աշխատում էի քնով անցնել: Բայց մի ժամից յետոյ, ես դարձեալ նստած էի անկողնումս,

արմուճակս յենած բարձին և նորից մտածում էի այդ «քմահաճ» և միշտ ակամայ ծիծաղող աղջկայ մասին»:

— «Նա իւր կազմուածքով իսկ և իսկ Վաֆայէի փոքրիկ Պալաթէան է Պարսկեղնում», շնչնջում էի ես—«այո՛, և նա Պազինի քոյրը չէ...»

Իսկ որբեայրու նամակը լուսնի ճառագայթների տակ սպիտակին տալով՝ հանգարտ ընկած էր յատակի վերայ:

Ե.

Միւս առաւօտ ես դարձեալ գնացի Լ. քաղաքը: Ես ինձ աշխատում էի հաւատացնել, որ միայն Պազինի հետ տեսնուելու եմ գնում, բայց դադտուկ ինձ քարշում էր դէպի Լ. Ասեային տեսնելու ցանկութիւնը: Ես ուզում էի տեսնել թէ ի՞նչեր կանէր Ասեան, ուզում էի տեսնել, թէ նա այս անգամ էլ այնպիսի «օյններ» կը խաղար, ինչպէս նախընթաց օրը: Ես նրանց գտայ հիւրասենեակում՝ միմեանց կողքին նրստած, և տարօրինակ բան — չգիտեմ՝ նրանից արդեօք, որ ես թէ՛ ամբողջ գիշերը և թէ՛ առաւօտեան շատ էի մտածել Ռուսաստանի մասին—Ասեան այդ րօպէին իմ աչքին երեւաց որպէս մի կատարեալ ռուս աղջիկ, այո՛, մի հասարակ աղջիկ, համարեա նաժիշտ: Նա հազած էր հին շոր և մազերը ականջների ետեւ սանդղած՝ անշարժ նստած էր լուսամուտի մօտ. ասդակարի մեքենան առջեւ՝ նա ինչ որ կարում էր և այնպէս հեղ ու հանգարտ էր, կարծես իւր կեանքում էլ ուրիշ զբաղմունք չունէր: Նա համարեա ոչինչ չէր խօսում և հանգարտ նայում էր իւր գործին. նրա դէմքի դժերը այնպիսի մի աննշան և պարզ արտայայտութիւն էին ստացել, որ ես ակամայ յիշեցի մեր տանը մեծացած Վատեային և Մաշային: Նմանութիւնը լրացնելու համար, նա սկսեց կիսաձայն երգել «Մայրիկ, աղանիկ» երգը: Ես նայում էի նրա փոքրիկ, նազուք և սակաւ ինչ զեղնած դէմքին, յիշում էի իմ երեկուայ ցնորքները և մի ինչ-որ բանի վերայ ցաւում: Նզանակը հրաշալի էր: Պազինը յայտնեց մեզ, որ այսօր ինքը գնալու է բնութիւնից էտիւզներ նկարելու: Ես հարցրի, ար-

դեօք թոյլ կտայ և՛ ինձ ուղեկցել իրեն և խօ չե՞մ խանդարիլ նրան:

— Բնդհակառակը, առարկեց նա — դուք ինձ կարող էք լաւ խորհուրդներ տալ:

Նա ծածկեց իւր կողոր á la Van Dyck գլխարկը, հագաւ բլուզը, թղթարկոն առաւ կռան տակ և ճանապարհ ընկաւ: Ես էլ հետեւեցի նրան: Ասեան մնաց տանը. Պազինը հեռանալիս խնդրեց, որ նա հոգ տանէ, որպէս զի սպասը խիստ ջրայի չլինի: Ասեան խօստացաւ մտնել խոհանոց: Պազինը հասնելով ինձ արդէն ծանօթ հովտին՝ նստեց մի քարի վերայ և սկսեց նկարել մի հին, խոռոչաւոր կաղնի, որի ճիւղերը դէս ու դէն էին տարածուած: Ես էլ գիրքը հանելով՝ պառկեցի խոտերի վերայ. բայց ես հազիւ թէ կարողացայ երկու երես կարդալ, իսկ նա միայն թուղթը մրոտեց: Մենք աւելի խօսում ու դատում էնք և իմ կարծիքով, բաւականին նուրբ ու խելացի կերպով. մենք խօսում էինք այն մասին, թէ իսկապէս ի՞նչպէս պէտք է աշխատել, ի՞նչից պէտք է խոյս տալ, ի՞նչին պէտք է հետեւել և թէ ինչու՞մն է կայանում արուեստագէտի իսկական նշանակութիւնը: Վերջապէս Պազինը յայտնեց, որ «այսօր նա տրամադրուած չէ» և պառկեց կողքիս. այնուհետև մենք սկսեցինք մեր երիտասարդական ազատ ճառախօսութիւնները, այն տաք-տաք, մերթ մտախոհ, մերթ ցնծալից, բայց համարեա միշտ անհասկանալի ճառախօսութիւնները, որոնց մէջ այնպէս սիրով բացվում, ազատութիւն է տալիս իւր լեզուին ռուս մարդը: Խօսելուց կշտացած և բաւականութեան զգացմունքով լցուած՝ մենք վերագործանք տուն: Մենք սովորականից աւելի ուրախ ու զուարթ էինք, կարծես մի մեծ գործի էինք կատարած կամ մի ցանկալի նպատակի հասած: Ես Ասեային գտայ նոյն դրութեան մէջ, ինչպէս որ նրան թողել էի հեռանալիս: Որքան էլ աշխատում էի հետամուտ լինել, զննել նրա իւրաքանչիւր քայլը, այնուամենայնիւ ես նրա մէջ չէի նկատում ոչ մի նշոյլ ուրիշների դուր գալու ցանկութեան, ոչ մի նշանացոյց զիտմամբ ստանձնած, կեղծ գերակատարութեան: Այս անգամ նրան ոչ մի անբնական վարմունքի համար չէր կարելի կշտամբել:

— Օհօ, ինչպէս խելօքացել է, ասում էր Պագինը — կարծես պաս է պահում ու ապաշխարում:

Երեկոյեան դէմ Ստեան մի քանի անգամ միամտութեամբ յօրանջեց և սովորականից վաղ մտաւ իւր սենեակը: Եւ ինքս էլ շուտով ֆնաս բարեւ ասացի Պագինին և վերադարձայ տուն: Եւ էլ ուրիշ ոչ մի բանի մասին չէի մտածում: այդ օրը ես անցկացրի պաշարուած զգաստ և արթուն զգացմունքներով: Սակայն, յիշում եմ, որ քնելիս՝ ես ականջս լսելի ձայնով արտասանեցի.

— Չարմանալի՛ քամելեօն է այդ աղջիկը — և փոքր ինչ մտածելուց յետոյ՝ աւելացրի — բայց և այնպէս նա Պագինի քոյրը չէ:

9.

Անցաւ ամբողջ երկու շաբաթ: Եւ ամենայն օր այցելում էի Պագինին: Ստեան կարծես խորշում էր ինձնից, սակայն նա այլ ևս թոյլ չէր տալիս իրեն կրկնելու և ոչ մինն այն չարութիւններից, որոնք այնչափ զարմացրին ինձ մեր ծանօթութեան առաջին օրերում: Նա կամ բարկացած, կամ յուզուած էր երևում, և միշտ աշխատում էր ծածկել այդ, նա առաջուանից աւելի քիչ էր ծիծաղում: Եւ հետաքրքրութեամբ դիտում էի նրա այդ նոր ընթացքը:

Նա բաւականին լաւ խօսում էր զաղիերէն և գերմաներէն, բայց և այնպէս նրա ամեն մի խօսք ու շարժմունքից երևում էր, որ նա մանկական հասակում կանացի խնամքից զուրկ էր եղած, որ նա մի տարօրինակ և արտասովոր դաստիարակութիւն էր ստացած, որը ոչ մի ընդհանուր կապ չուներ Պագինի դաստիարակութեան հետ: Պագինը, չնայելով նրա բլեզին և á la Van Dyck գլխարկին, ոչնչով չէր զանազանվում քնքոյշ, կիսազգուհալ ռուս ազնուականից, այն ինչ Ստեանի մէջ օրիորդին համապատասխանող ոչինչ չէր երևում: Նրա բոլոր շարժմունքներում նկատվում էր մի տեսակ անհանգստութիւն: Եւ փոքրիկ, վայրենացած արարածը դեռ նոր էր պատուաստած, այդ գինին դեռ չէր նստել, դեռ նա եփ էր զալիս: Բնութեամբ երկշտ և ամօթխած՝ նա զայրանում

էր իւր ամաչկոտութեան վերայ և ամեն ճիգ թափում էր գէթ զօրով ազատ ու համարձակ երևալ և այդ բանը նրան ամեն ժամանակ չէր յաջողվում: Եւ մի քանի անգամ հարցովորձ արի Ստեանին նրա Ռուսաստանում վարած կեանքի, նրա անցեալի մասին, բայց նա միշտ անախորժութեամբ էր պատասխանում իմ հարցերին: Սակայն ես իմացայ, որ նա արտասահման գալուց առաջ, երկար ժամանակ զիւղումն էր ապրելիս եղել: Մի անգամ ես նրան պատահեցայ միայնակ նստած, զիրք կարդալիս: Ղլուխը ձեռքերի վերայ խոնարհած և մատները խորը թաղած մազերի մէջ, նա աչքերով ուտում էր զրբի էջերը:

— Բրավօ, բացականչեցի ես մօտենալով — որքան աշխատասէր էք:

Նա զլուխը վեր բարձրացրեց և խիստ ու ծանրահայեաց նայեց վերաս:

— Դուք կարծում էք ես միայն ծիծաղել գիտեմ, ասաց նա և ուղեցաւ հեռանալ:

Եւ նայեցի զրբի վերնագրին. դա մի ինչ-որ Ֆրանսիական վիպասանութիւն էր:

— Բայց ես ձեր ընտրութիւնը գովել չեմ կարող, նկատեցի ես:

— Հապա ինչ կարդալ — բացականչեց նա և զիրքը սեղանի վերայ նետելով՝ աւելացրեց. — աւելի լաւ է գնամ յիմար բաներով զբաղուեմ:

Եւ նա վաղեց այգին:

Եւ օրը երեկոյեան ես կարդում էի Պագինին «Հերմանը և Գորոտէան»: Սկզբում Ստեան դէս ու դէն էր վազում, պոտոյտներ էր անում մեր չորս բոլորը, յետոյ յանկարծ կանգ առաւ, ականջ դրեց և կամաց-կամաց նստելով կողքիս՝ մինչև վերջ ուշիուշով լսեց ընթերցանութիւնս: Հետեւեալ օրը ես դարձեալ չը ճանաչեցի Ստեանին, մինչև կարողացայ գլխի ընկնել, որ նա նոյնպէս մաքրում դրել էր այնպիսի տնարար և ծանրաբարոյ տանտիկին լինել, որպիսին Գորոտէան էր: Մի խօսքով, Ստեան ինձ համար մի կիսահանելուկ — արարած էր: Վերին աստիճանի ինքնասէր լինելով՝ նա հրապարում էր ինձ մինչև անգամ այնպիսի բոպէներին, երբ ես զայրանում էի նրա

վերայ: Մի բանում միայն ես աւելի համոզվում էի, այն է՝ որ նա Պազինի քոյրը չէր: Պազինը նրա հետ վարվում էր ոչ իբրև եղբայր: Նա չափազանց քաղցր, չափազանց ներողամիտ և միևնոյն ժամանակ՝ փոքր ինչ զսպած էր պահում իրեն:

Մի տարօրինակ դիպուած աւելի հաստատեց իմ կասկածանքները:

Մի անգամ, երեկոյեան, մօտենալով խաղողի այգեստանին, որտեղ ապրում էր Պազինը, այդու դռնակը փակ գտայ: Առանց երկար մտածելու, ես մի կերպ հասայ ցանկապատի մի քանտուած տեղին, որն արդէն առաջուց նկատել էի, և այնտեղից թռայ այգին: Յանկապատի այդ քանդուած տեղից ոչ այնքան հեռու, փոքրիկ ճանապարհի մի կողմում գտնվում էր թանթըրվենիներով շրջափակած մի հովանոց: Նա արդէն բաւական մօտեցել էի այդ ճանապարհին և հովանոցի հետ մի ուղիղ գծի վերայ էի կանգնել, դեռ մի փոքր էլ անցել էի... երբ յանկարծ իմ ականջին տիպաւ Ասեայի ձայնը և բոլորովին ապշեցրեց ինձ: Նա բոցավառ և արտասուախառն արտասանում էր հետեւեալ խօսքերը.

— Ո՛չ, ես ոչ ոքին չեմ ուզում սիրել, ո՛չ, ո՛չ, ես միայն քեզ եմ ուզում սիրել, միայն քեզ—և սիրել հանապա՛ղ, յաւերժա՛ն:

— Բաւական է, Ասեա՛, հանդարտու՛իր, ասում էր, Պազինը,—դու գիտես, որ ես քեզ հաւատում եմ:

Այդ ձայները լսվում էին հովանոցից: Նա նրանց երկուսին էլ տեսայ ծառերի ցանցահիւս և ոչ այնքան խիա՛ծիւղերի միջով: Նրանք ինձ չը նկատեցին:

— Քեզ, միայն քեզ, կրկնեց Ասեան և փարելով Պազինի վզով՝ ցնցողական հեկեկանքներով սկսեց համբուրել նրան և սեղմել իւր կրծքին:

— Բաւական է, բաւական,—պնդում էր Պազինը՝ ձեռքով թեթեւ կերպով շոյելով նրա մազերը:

Նա մի քանի վայրկեան անշարժ մնացի... Յանկարծ ցընցուեցի:—Արդեօք գնա՛լ նրանց մօտ... Ո՛չ, երբէք,—անցաւ մտքովս: Նա շտապով վերադարձայ դէպի ցանկապատը. մի ակնթարթում թռայ փողոցը և համարեա վազելով՝ հասայ տուն: Նա ծպտում էի, ձեռքերս իրար էի շփում, զարմանում

էի այդ անակնկալ դիպուածի վերայ, որն անսպասելի կերպով վերաստուգեց իմ բոլոր կասկածանքները, սակայն չնայելով այդ ամենին, զգում էի, որ սիրաս սաստիկ դառնացած է: Նւ ի՛նչ պէս էլ դիտեն կեղծուելու ձեւը, մտածում էի ես: Բայց ի՞նչու կեղծուել, ի՞նչ էր նպատակը: Ի՞նչ կարէք կար ինձ յիմարացնելու: Նա Պազինից այդ չէի սպասում... Սակայն որչա՛փ զգայուն և սրտաշարժ էր նրանց խօսակցութիւնը:

Է.

Պիշերը ես շատ անհանգիստ էի քնած: Առաւօտեան վաղ վեր կացայ, ճանապարհորդական պարկը կապեցի մէջքիս և յայտնելով տանտիկնոջս, որ նա ինձ գիշերը չը սպասէ, ոտքով ճանապարհ ընկայ դէպի լեռները: Նա քայլերս ուղղեցի դէպի վեր, հակառակ գետի ընթացքին, որի վերայ գտնվում է Օ. քաղաքը: Այդ լեռները Շան մէջք (Hundsträck) անուանեալ լեռնաշղթայի մասերն են կազմում և հետաքրքիր են երկրաբանական տեսակետից: Նրանք նշանաւոր են, մանաւանդ, իրենց սև երկաթաքարեայ շերտերի յստակութեամբ և կանոնաւորութեամբ: Բայց ես ժամանակ չունէի երկրաբանական հետազոտութիւններով զբաղուելու: Նա ինձ մինչև անգամ հաշիւ տալ չէի կարողանում, թէ ի՛նչ էր կատարվում իմ մէջ: Ինձ համար պարզ և հասկանալի էր միայն մի՛ բան, մի՛ զգացմունք, այն է՝ Պազինին և Ասեային տեսնելու ցանկութիւնը: Նա աշխատում էի ինձ հաւատացնել, որ դէպի նրանց զգացած անակնկալ սառնասրտութեանս միակ պատճառն այն զայրոյթն էր, որ յարուցել էր իմ մէջ նրանց խարդախութիւնը: Ո՞վ էր ստիպում նրանց իրար ազգականներ ձեւանալ: Բայց ես աշխատում էի չը մտածել նրանց մասին: Նա առանց շտապելու, կամաց կամաց շրջում էի սարերում ու հովիտներում, ժամերով նստում էի գիւղական ճաշարաններում հանդարտ զրոյց էի անում կամ ճաշարանատէրերի ու հիւրերի հետ, կամ թէ չէ պառկում էի տաքացած, հարթ ու հաւասար քարի վերայ և նայում էի, թէ ի՛նչպէս էին լողում ամպերը երկնքում: Իմ բազդից այդ օրերը եղանակները հրաշալի էին: Ամբողջ երեք օր անցկացրի ես այդ զրութեան

մէջ՝ անձնատուր եղած այդ տեսակ զբաղմունքներին—և այդպիսի մի կեանքը, ի հարկէ, ունէր իւր քաղցրութիւնը, թէպէտե ժամանակ առ ժամանակ սիրտս սկսում էր ճնշուել: Իմ մտքերի տրամադրութիւնը միանգամայն համապատասխանում էր այդ երկրի խաղաղ բնութեանը:

Եւս գլխովին անձնատուր եղայ պատահականութեան անդորր խաղին, վերահաս տպաւորութիւններին, որոնք կամացկամաց, մէկը միւսին յաջորդելով՝ հոսում, անցնում էին սրտիս միջով: Եւ այդ սրտում նրանք վերջնական թողին մի ընդհանուր զգացմունք, որի հետ համախառնուած էր այն բոլորը ինչ որ տեսել, զգացել և լսել էի եւ այդ երեք օրուայ ընթացքում: Եւս, բոլորը, բոլորը համախառնվում էր այդ զգացմունքի հետ—և՛ խէժի նուրբ հոտը, որ տարածուած էր անտառներում, և՛ փայտփորների ճվճվոցն ու թխկթխկոցը, և՛ յստակ առուակների անվերջ շատախօսութիւնը նախշուն կարմրախայտների հետ, աւազուտ յատակի վերայ, և՛ լեռների կիսաորոշ ուրուազները, և՛ կնճռոտ ապառաժները, և՛ փոքրիկ, մաքուր գիւղերն իրենց մեծարելի, հինաւուրց եկեղեցիներով ու ծառերով, և՛ մարգագետինների արագիւնները, և՛ մեկուսացած ջրաղացներն իրենց արագապտոյտ անիւներով, և՛ գիւղացիների խնդալից դէմքերը, նրանց կապտադոյն, երկայն փարաջաններն ու մոխրադոյն գույպաները, և՛ ճոճուան, դանդաղաշարժ սայլերը, որոնց մէջ լծած էին լինում գեր-գեր ձիաներ, իսկ երբեմն կովեր, և՛, վերջապէս, երկար մազերով օտարական, պանդուխտ երիտասարդները, որոնց եւս հանդիպում էին տանձնիններով և խնձորենիներով զարդարուած մաքուր ճանապարհների վերայ:

Մինչև անգամ այժմ էլ եւս մեծ հաճոյքով մտաբերում եմ իմ այն ժամանակուայ տպաւորութիւններս: Ողջոյն քեզ, Պերմանական երկրի համեստ անկիւն, ողջոյն քո անկեղծ և անարուեստ վայելչութիւններին, ողջոյն քո համբերատար և տոկուն (թէպէտե ոչ այնքան փութաջան) աշխատութեան պտուղներին, որոնք ջանասէր ձեռքերով սփռուած են ամեն ուրեք... Ողջոյն և խաղաղութիւն քեզ:

Եւս վերադարձայ տուն միայն երրորդ օրուայ վերջը: Մոռացայ ասել, որ դէպի Մսեան ու Պազինն զգացացած զայ-

րոյթիցս եւս փորձ փորձեցի վերականգնանել յիշողութեանս մէջ իմ չարանկեղ որբեայրուն, բայց ի զոր—բոլոր ջանքերս ապարդիւն անցան: Յիշում եմ, երբ եւս սկսեցի մտածել նրա մասին, իմ աչքին ներկայացաւ մի փոքրիկ հինգամեայ դիւղական աղջիկ՝ կլորիկ, հետադին դէմքով և անմեղ չափ աչիկներով: Նա մի աննկարագրելի մանկական պարզամտութեամբ նայում էր ինձ վերայ... Եւս ամաչեցի նրա մաքուր, պայծառ հայեացքից: Եւս չէի ուզում ստախօսել նրա ներկայութեամբ, և հէնց իսկոյն և եթ վերջնական և անդառնալի հրաժարական ողջոյն տուի իմ ցնորքներին նախկին առարկային:

Տանը եւս գտայ Պազինի տոմսակը: Նա զարմանում էր իմ անսպասելի վճռողականութեան վերայ, յանդիմանում էր ինձ, որ եւս նրան էլ հետս չէի վերցրել և խնդրում էր, որ վերադառնալուն պէս՝ գնամ նրանց մօտ: Եւս ուրախութեամբ կարդացի այդ տոմսակը և հէնց միւս օրը ճանապարհուեցայ Լ. քաղաքը:

Ը.

Պազինն ինձ դիմաւորեց բարեկամական ողջոյնով և քաղցր նախափնքների մի ամբողջ հեղեղ թափեց զլսիս: Իսկ Մսեան, կարծես դիմամբ, հէնց որ ինձ տեսաւ, առանց որ և է պատճառի, բարձրաձայն ծիծաղեց և, ըստ իւր սովորութեան, խսկոյն փախաւ: Պազինը շփոթուեց և նրա ետեւից քրթմնջալով, որ նա խելագար է, խնդրեց ինձ ներողամիտ լինել դէպի նա: Իրան ասած, եւս խիստ վերաւորուեցայ Մսեայից: Առանց այն էլ քէֆս տեղը չէր, իսկ նա դարձեալ սկսում էր իւր ծուռումուռ շարժմունքները, իւր տարօրինակ ծիծաղը: Սակայն եւս ինձ այնպէս ձեռացրի, որպէս թէ ոչինչ չը նկատեցի և սկսեցի պատմել Պազինին իմ փոքրիկ ճանապարհորդութեան բոլոր մանրամասնութիւնները: Նա նոյնպէս պատմեց ինձ, թէ ինչ էր շինել ինքը իմ բացակայութեան միջոցին: Բայց մեր խօսակցութիւններն իրար չէին բռնում: Մսեան շարուռակ ներս ու դուրս էր անում: Վերջապէս եւս յայտնեցի, որ շուտափոյթ գործ ունեմ և ժամանակ է տուն վերադառնալու: Պազինն առաջ չէր թողնում, յետոյ անթարթ աչքով

նայեց վերաս և ցանկութիւն յայտնեց ինձ ճանապարհ ձգելու: Նախասնեակում յանկարծ մեզ մօտեցաւ Ասեան և ձեռքը պարզեց դէպի ինձ: Նա կամացունէ սեղմեցի նրա մատները և հազիւ նկատելի դուլս տուի: Մակուկավարն ինձ ու Պաղինին փոխադրեց Րէյնի միւս ափը և մենք անցնելով հացածառի կողքով, որի մօտ գտնվում էր Մագոննայի փոքրիկ անդրին, նստեցինք նստարանի վերայ, որպէս զի զուարճահանք շրջապատող տեսարանով: Այստեղ մեր մէջ տեղի ունեցաւ մի շատ նշանաւոր խօսակցութիւն:

Առաջ մենք դեռ մի փոքր դէսից-դէնից խօսեցինք, յետոյ լուցինք և նայում էինք պայծառ դեմին:

— Ասացէք ինդրեմ, յանկարծ սկսեց Պաղինը իւր սովորական ժպիտով, — Բ՛նչ կարծիքի էք դուք Ասեայի մասին: Նա ձեզ փոքր ինչ տարօրինակ աղջիկ է թուում, այնպէս չէ՞:

— Այո, պատասխանեցի ևս կարճատեւ տարակուսանքից յետոյ:

Նա չէի սպասում, որ նա խօսք կ'բացէր Ասեայի մասին:

— Նրա մասին որ և է կարծիք յայտնելու համար, պէտք է նրան լաւ ճանաչել, ասաց նա, — նրա սիրտը շատ բարի է, բայց դուրսը, դուրսը օ, Տէրն ազատի, վտանգաւոր է: Նրա հետ եօղաց դնելու ճար չկայ: Սակայն այդ բանում նրան մեղադրել չէ կարելի: Եթէ դուք ծանօթ լինէիք նրա անցեալի, նրա պատմութեան հետ....

— Նրա պատմութեան հետ, ընդմիջեցի ևս... Մի՞թէ նա ձեր...

Պաղինը նայեց ինձ վերայ:

— Զինի՞ կարծում էք, որ նա իմ քոյրը չէ... ո՛չ, շարունակեց նա ուշադրութիւն չը դարձնելով իմ շփոթութեան վերայ. — նա իսկ և իսկ իմ քոյրն է, նա հօրս դուստրն է: Ասեցէք ինձ: Նա դէպի ձեզ մեծ հաւատ կ'ըզում և կը պատմեմ բոլորը:

«Հայրս չափազանց բարի, խելօք և լուսաւորեալ մարդ էր. բայց նա և՛ անբաղդ էր: Թէպէտ ճակատագիրը այնքան էլ անողորմ չը գտնուեցաւ դէպի նա, որքան նա անողորմ է շատ անգամ վերաբերմամբ, բայց և այնպէս հայրս չը կարողացաւ

դիմանալ մինչև անգամ նրա առաջին հարուածին: Մերահարուած լինելով՝ նա վաղ ամուսնացաւ: Նրա ամուսինը, իմ մայրը, մեռաւ շատ վաղ: Նա մնացի վեց ամսական: Հայրս տարաւ ինձ դիւղ և ամբողջ տասներկու տարի ոտքը դուրս չը դրեց այնտեղեց: Նա ինքն էր կրթում ու դաստիարակում ինձ և երբէք չէր բաժանուիլ ինձանից, եթէ նրա եղբայրը, իմ հարազատ հօրեղբայրս չ'գար մեր բնակած գիւղը: Նա միշտ ապրում էր Պետերբուրգում և բաւականին նշանաւոր պաշտօնի տէր էր: Նա համոզեց հօրս, որ ինձ յանձնէ նորա ձեռքը, նրա խնամատարութեան, որովհետեւ հայրս ամենեւին չէր համաձայնվում թողնել գիւղը: Հօրեղբայրս բացատրեց նորան, որ իմ հասակի երեխայի համար փաստակար է առանձնացած կեանք վարել, որ այնպիսի մի տխուր և միշտ անխօս դաստիարակի ձեռքի տակ, որպիսին հայրս էր, ես կարող էի յետ մնալ իմ հասակակիցներից և նոյն իսկ վարք ու բարքս էլ շատ հիշատակեամբ կարող էր փչանալ: Հայրս երկար ընդդիմացաւ իւր եղբոր կամքին, բայց վերջը համաձայնուեց: Հօրեցս բաժանուելու միջոցին ես լալիս էի: Նա սիրում էի նորան, թէպէտ երբէք նորա դէմքին ոչ մի ժպիտ չէի տեսած. այո, ես սիրում էի նորան, բայց ընկնելով Պետերբուրգ, ես շուտով մոռացութեան տուի մեր խաւար և տաղտկալի բնակավայրը: Նա մտայ զինուորական ուսումնարանը, իսկ այնտեղից փոխադրուեցայ կայսերական թիկնապահ զօրադունդը: Ամեն տարի ես գնում էի գիւղ մի քանի շաբաթ ժամանակամիջոցով միայն և ամեն անգամ հօրս գտնում էի նոյն տխուր, նոյն մռայլ դրութեան մէջ, միշտ խորասուզուած մի տեսակ երկշտութեան հասցրած մտախռովութեան մէջ: Նա ամենայն օր եկեղեցի էր յաճախում. համարեա միշտ լուռ էր, կարծես ասել — խօսելը մոռացել էր: Իմ այցելութեան տարիներից մի-նում (այն ժամանակ ես քսան տարեկանից անցէի) ես առաջին անգամ պատահեցայ մեր ասանը մի տասնամեայ, նիհար և սեւաչեւ աղջկան — Ասեային: Հայրս ասաց, որ նա որք է և նորան վերցրել է իւր մօտ որպէս որդեգրուհի, գոնէ նա այդպէս բացատրեց: Նա մի առանձին ուշադրութիւն չը դարձրի այդ աղջկայ վերայ: Նա ճարպիկ էր, վայրենի և միշտ լուռ, որպէս փոքրիկ գազան: Նա ամեն անգամ, երբ ես մտնում էի

Հօրս սիրած սենեակը, այն ահագին և մաշկ սենեակը, ուր մայրս աւանդել էր իւր հոգին և ուր մինչև անգամ ցերեկներն էլ մոմեր էին վառվում, նա խփոյն կամ հօրս վրէտերեան բազկաթոռի ետևն էր մոնում ու կուչ գալիս, կամ ծածկվում էր պապահարանի կռիւր: Այնպէս պատահեց, որ հետեւեալ երեք — չորս տարին պաշտօնական գործերով ծանրաբեռնուած՝ ես էլ չը կարողացայ զիւղ գնալ: Աս ամեն ամիս հօրիցս մի-մի կարճ նամակ էի ստանում: Նա իւր նամակներում շատ սակաւ էր խօսում Ասեայի մասին և այն էլ հարեանցօրէն: Հայրս արդէն յիսուն տարեկան էր, բայց նա դեռ երիտասարդ էր երևում: Սակայն երեւակայեցէք իմ սարսափը, յանկարծ ես մի անակնկալ նամակ եմ ստանում մեր գործակատարից, որով նա յայտնում է հօրս մերձ ի մահ զրուածիւնը և աղերսում է ինձ, որ որքան կարելի է շտապեմ հասնել զիւղը, եթէ ուզում եմ վերջին մնաս բարեն ասել հօրս: Աս խփոյն ինձ զցեցի զիւղը և, թէպէտ հօրս դեռ կենդանի գտայ, բայց նա արդէն հոգեվարքի մէջ էր: Իմ զալուստը նորան սաստիկ ուրախացրեց: Նա առաւ ինձ իւր նիհար, չոր բազուկների մէջ, մի տեսակ՝ համ փորձող, ճամ աղերսական հայեացքով երկար նայեց աչքերիս և խօսք առնելով ինձանից, որ ես կը կատարեմ նորա վերջին խնդիրքը՝ հրամայեց իւր հին սպասաւորին բերել իւր մօտ Ասեային: Օհրունին մօտեցրեց աղջկանը հիւանդի անկողնին: Ասեան հազիւ էր կարողանում ոտքի վերայ կանգնել և ամբողջ մարմնով դողում էր:

— Ահա, ասաց հայրս՝ հազիւ շունչը ետ բերելով, — կտակում եմ քեզ իմ աղջկանը — քո քրոջը: Դու ամեն ինչ կիմանաս Յակոբից, աւելացրեց նա՝ ցոյց տալով սպասաւորի վերայ:

Ասեան սկսեց հեկեկալ և երեսն ի վայր ընկաւ մահճակալի վերայ... Այս ժամից յետոյ հայրս հոգին աւանդեց:

Ահա ինչ իմացայ ես: Ասեան ծնողներին նախկին նաժիշտ Տատեանայի աղջկն էր: Եւ շատ լաւ յիշում եմ ես այդ Տատեանային. յիշում եմ նորա բարձր, վայելուչ հասակն ու կերպարանքը, նորա խոշոր, թուխ-թուխ աչքերով խիստ և խոհուն դէմքը: Նա այն ժամանակ համարվում էր մի հպարտ, գոռոզ աղջկի, որին մօտենալ չէր կարելի: Որքան կարողացայ

ևս հասկանալ Յակոբի պատմութեան զանազան ընդմիջումներից, նորա տեղ-տեղ մեծարանօք լռութիւն պահպանելուց, հայրս ծածուկ յարաբերութիւններ էր հաստատել Տատեանայի հետ մօրս մահուանից մի քանի տարի յետոյ: Տատեանան այն ժամանակ այլևս նաժիշտ չէր. նա ապրում էր իւր ամուսնացած քրոջ տանը, որը անասնապահութեամբ էր պարապում: Հօրս սիրտը սաստիկ կակել էր նորան և մինչև անգամ, զիւղից հեռանալուցս յետոյ, ցանկութիւն էր յայտնել ամուսնանալու նորա հետ, բայց Տատեանան, չնայելով հօրս թախանձանքներին՝ չէր համաձայնուել նորա կինը դռնալու:

— Անգուցեալ Տատեանա Ալասեֆեան, — պատմում էր Յակոբը, — այնքան խոհեմ գտնուեցաւ, որ չուզեց ձեր հօրը վերաւորել: Նա մի անգամ դռան մօտ կանգնած և ձեռքերն էլ խաչած և զլիսի վերայ դարսած՝ ահա ինչ պատասխանեց հօրդ. «Եսար ես քեզ ի՞նչ կտալամ, ես քեզ ի՞նչ կին կարող եմ լինել, միթէ ես տիկին կոչուելու լայեղ եմ, — այո, հէնց այդպէս խօսեց Տատեանան. ես այդ ականջովս լսեցի: Նա մինչև անգամ չը կամեցաւ տեղափոխուել մեր տունը և շարունակում էր Ասեայի հետ միասին իւր քրոջ տան ապրել: Մանուկ ժամանակս ես Տատեանային տեսնում էի միմիայն տօն օրերին, եկեղեցում: Գլուխը փաթաթած սև թաշկինակով, դեղին շաշն ուսերին՝ նա միշտ կանգնում էր ամբօխի մէջ, պատուհանի մօտ: Եյդ միջոցին նորա դէմքի կէսը բացորոշ կերպով նկարուած էր լինում թափանցիկ ապակու վերայ: Նա աղօթում էր հեղութեամբ և, ըստ հին սովորութեան, գլուխը բոլորովին խոնարհած: Երբ հօրեղբայրս ինձ հեռացրեց զիւղից, Ասեան ընդամենը երկու տարեկան էր: Իսկ իննը տարեկան հասակում նա զրկուեց մօրից:

Հէնց որ Տատեանան մեռաւ, հայրս Ասեային առաւ իւր մօտ: Նա առաջուց արդէն ցանկութիւն էր յայտնել Ասեային իւր մօտ պահելու, բայց Տատեանան այդ ևս մերժել էր: Սակայն երեւակայեցէք ձեզ, թէ որպիսի յեղափոխութիւն պետք է առաջանար Ասեայի մէջ, երբ նորան բերեցին հօրս տունը: Նա դեռ մինչև օրս էլ չէ կարողանում մոռանալ այն րոպէն, երբ նորան առաջին անգամ մետաքսեայ շոր հագցրին և համբուրեցին նորա փոքրիկ ձեռքը: Մայրը քանի կենդանի էր,

նորա հետ խիստ էր վարվում: Իսկ այժմ հօրս մօտ նա կատարեալ ազատութիւն էր վայելում: Նորա ուսուցիչը—հայրս էր: Նա բացի հօրիցս ոչ ոքին չէր տեսնում: Հայրս նորան թէպէտ երես չէր տալիս, այսինքն՝ ծծմօր պէս շարունակ չէր գուրգուրում Նսեային, բայց նա սաստիկ սիրում էր նորան և նորա ոչ մի հաճոյքին արգելք չէր դնում: Նա իւր սրտում խոստովանում էր, որ ինքը յանցաւոր է Նսեայի առջև: Նսեան շատ շուտով հասկացաւ, որ տան մէջ ամենագլխաւորն ինքն է. նա գիտէր, որ տանտէրը իւր հայրն է: Սակայն նա շատ շուտով զգաց և իւր խաբուսիկ դրութիւնը: Ինքնասիրութեան բոցը նորա մէջ աւելի սաստկացաւ. սաստկացաւ և թերահաւատութեան զգացմունքը: Վատ-վատ սովորութիւններն արմատ ձգեցին նորա մէջ: Զբացաւ նորա պարզասրտութիւնը: Նա ուզում էր (ինքը խոստովանեցաւ ինձ այդ բանը) ստիպել ամբողջ աշխարհին, որ սա մոռանար նորա ծագումը: Նա ամաչում էր և՛ իւր մօրից, և՛ իւր ամօթանքից բայց, յաճախ և՛ հպարտանում էր նորանով: Պուք տեսնում էք, ուրեմն որ նա շատ բան գիտէր առաջ, գիտէ և այժմ. այն ինչ իւր այդ հասակում նա չը պէտք է գիտենար այդ բոլորը... Բայց մի՞թէ նա մեղաւոր է: Նորա մէջ աճում, զօրանում էր մատաղ ոյժը, նորա մէջ հոռւ էր արիւնը, բայց չկար մէկը, որ միշտ նորա հետ լինելով, միշտ նորա կողքին ապրելով, ուղղութիւն տար նորան... Ամեն բանում կատարեալ անկասկածութիւն: Նւ մի՞թէ հեշտ էր անշեղ և անյողգողդ մնալ այդ դրութեան մէջ: Նա չէր ուզում յետ մնալ ուրիշ օրիորդներից: Նա իւր ուշ ու միտքը տուեց զրքերին: Բայց ի՞նչ օգուտ կարող էին բերել նորան այդ զրքերը: Անկանոն սկսուած կեանքն, անկանոն էլ ընթանում էր: Թէպէտ այս էլ պէտք է ասած, որ նորա սիրտը չը փչացաւ, և խելքն էլ մնաց անփնաս:

Նւ ահա քսան տարեկան հասակում ինձ վիճակվում է հսկիլ և խնամել տասներեքամեայ մի աղջկայ: Հօրս մահուանից յետոյ, առաջին օրերում նա դողում, սարսուռում էր իմ ձայնը լսելիս, բայց յետոյ նա փոքր առ փոքր ընտելացաւ ինձ: Իսկ երբ համոզուեց, որ ես նորան, արդարեւ, քրոջ տեղ եմ

ընդունում և սիրում եմ նորան, որպէս քրոջը—ինքն էլ սաստիկ սիրեց ինձ:

Նս նորան բերեցի Պետերբուրգ: Թէպէտ խիստ ցաւալի էր ինձ բաժանուել նորանից, բայց ապրիլ նորա հետ միասին ես ոչ մի կերպ չէի կարող: Նս նորան տուի Պետերբուրգի ամենանշանաւոր գիշերօթիկ վարժարաններից մինը: Նսեան ինքն էլ զգաց մեր անջատման անհրաժեշտութիւնը: Բայց չնայելով դրան, նա սկզբում հիւանդացաւ և քիչ մնաց մեռնէր: Վերջապէս նա սովորեց համբերել և ամբողջ չորս տարի դիմացաւ վարժարանում: Միայն թէ հակառակ իմ ակնկալութիւնների՝ նա մնաց համարեա նոյնը, ինչ որ առաջ էր: Վարժարանի վերակացուհին յաճախ դանդատվում էր ինձ նորա մասին. «Այ պատժելու հնար կայ», ասում էր նա «ոչ էլ քաղցր խօսքին է ականջ դնում»: Նսեան խիստ բանիմաց աղջիկ էր, սովորում էր շատ զեղեցիկ, ամենքից առաջ էր, միայն թէ ամենքի հետ մի զծի վերայ կանգնել, ենթարկուել ընդհանուր կանոններին ամենեւին չէր ցանկանում. նա կամակոր էր և ամենքի վերայ վայրենի աչքով էր նայում... Նս նորան այդ բանում այնքան էլ խիստ մեղադրել չէի կարող: Իւր այդ վիճակում նա կամ պէտք է հնազանդուէր, կամ պէտք է վայրենանար—երկուսից մէկը: Իւր բոլոր ընկերուհիներից նա մտերմացաւ միայն մէկի հետ—մի տղեղ, արհամարուած և չքաւոր աղջկայ հետ: Մնացեալ օրիորդները, որոնց հետ միասին դաստիարակվում էր նա և որոնք մեծ մասամբ յայտնի և բարձրանուն ընտանիքներից էին, չէին սիրում Նսեային և ձեռքից եկածին չափ՝ խոցում ու խայթում էին նորա սիրտը: Բայց Նսեան էլ մաղի չափ յետ չէր մնում նրանցից: Մի անգամ Սրբազան Պատմութեան դասին, դասատուն սկսեց խօսել արատների մասին: Հողաբորթութիւնն ու երկշտութիւնն ամենավատ արատներն են,—բարձրաձայն գոչեց Նսեան: Մի խօսքով նա շարունակում էր իւր ընթացքը: Միայն նորա շարժումներն ու ձևերը փոքր ինչ փոխուեցան դէպի լաւը, թէպէտ դրանում ևս, կարծեմ, այնքան էլ չը յառաջագիմեց:

Վերջապէս լրացաւ Նսեայի տասնեօթ տարին: Նոյն հասակում թողնել նորան դարձեալ վարժարանում—անկարելի էր: Նս տարակուսանքի մէջ էի: Յանկարծ իմ գլխում ծագեց

մի բարեյաջող միտք—այն է՝ թողնել պաշտօնս և Ասեային հետս առած՝ մէկ կամ երկու տարի ժամանակամիջոցով գնալ արտասահման: Մտածելն ու գլուխ բերելը մէկ եղաւ: Եւ ահա մենք ապրում ենք Ռէյնի եզերքին, որտեղ ես աշխատում եմ գեղարուեստով զբաղուել, իսկ նա... նա դարձեալ առաջուայ չարած՝ ձին է. դարձեալ զանազան գծութիւններ է աշխուհ, ինչպէս և առաջ: Այժմ յոյս ունեւմ, որ դուք այնքան էլ խիստ չէք դատիլ նորան: Թէպէտ նա իրեն այնպէս է ձեւացնում, որպէս թէ նորա համար ամեն ինչ միւլենոյն է, որպէս թէ նորա աչքում ոչ մի բան ոչինչ արժէք չունի, սակայն նա իւրաքանչիւրի կարծիքին նշանակութիւն է տալիս, իսկ ձերին խօսառաւել ևս:

Պագինը դարձեալ ժպտաց իւր մեղմ ժպտով: Նստմուր սեղմեցի նորա ձեռքը:

— Այդ խօսքայէս, շարունակեց դարձեալ Պագինը, — բայց այսուամենայնիւ, նորա հետ ապրելը խաթաբալ է: Նա վառօդ է: Մինչև օրս նորան դեռ ոչ ոք դուր չէ եկել. բայց, Տէրն ազատի, եթէ նա մէկին սիրեց: Նստմուրը զիտեմ, ինչպէս վարուել նորա հետ: Տեսէք թէ այս օրերս ինչ քամի էր փչել նորա խելքին: Յանկարծ սկսում է հաւատացնել ինձ, որ ես իբրեւ թէ առաջուանից աւելի սառնասրտացել եմ՝ դէպի նա և թէ նա միայն ինձ է սիրում և յաւիտեան միայն ինձ կը սիրէ... Եւ այդ միջոցին նա այնպէս լաց եղաւ....

— Ահ, ահ թէ ինչու մի է բանը... ասացի ես և լեզուս կծեւով սուս կացայ:

— Բայց, ասացէք խնդրեմ, հարցրի ես Պագինին (մեր խօսակցութիւնն անկեղծ և պարզ ձև ստացաւ) — մի՞թէ, իրաւ, նա մինչև օրս դեռ ոչ ոքի չէ հաւանած: Չէ՞ որ նա Պետերբուրգում շարունակ երիտասարդներ էր տեսնում, ասում, խօսում էր նորանց հետ:

— Հէնց այդ երիտասարդներն էին, որ նորան դուր չէին գալիս: Այն Ասեայի փնտռածն ուրիշ է: Նորա սիրահարը կամ հերոս պէտք է լինի, կամ մի գերբնական մարդ, կամ լեռնանձաւում ապրող մի վայելչատես հովիւ: Սակայն բաւական է, աւելացրեց Պագինը, ոտքի կանգնելով, — առանց այն էլ խօսքով ընկայ և ձեզ էլ այսքան ժամանակ պահեցի այստեղ:

— Բայց զի՞տէք ինչ կայ, սկսեցի ես, — ինձ էլ պէտք է հետնորդ վերցնէք, գնանք ձեզ մօտ. ես տուն գնալ չեմ ուզում:

— Հապա ձեր պարապմունքը:

Նստմուրը չքառասխանեցի: Պագինը բարեսրտութեամբ ժպտաց, և մենք վերադարձանք 1... Տեսնելով ծանօթ այգեստանը և սարի գաղաթին գտնուող փոքրիկ տնակը, սիրտս մի ինչ—որ քաղցրութիւն զգաց, մի անպատմելի քաղցրութիւն — կարծես ծածուկ մեղր ածեցին նորա մէջ: Պագինի պատմութիւնից յետոյ, ես մի տեսակ թեթեւութիւն էի զգում:

Թ.

Ասեան մեզ դիմաւորեց հէնց դռան շեմքում: Նստմուրը դարձեալ սպասում էի, որ նա կսկսէր ծիծաղել. բայց նա մեր առջև դուրս եկաւ բոլորովին գունատ, լուռ ու մունջ, աչքերը գիտին խոնարհած:

— Ահա նա դարձեալ, — խօսեց Պագինը՝ մատնացոյց անելով ինձ վերայ — և զիտցած եղեր, որ նա ինքը կամեցաւ վերադառնալ:

Ասեան հարցական հայեացք ձգեց ինձ վերայ: Նստմուր էլ իմ հերթում ձեռք պարզեցի դէպի նա և այս անգամ ամուր սեղմեցի նորա փոքրիկ սառը մատները: Նստմուրը նորան շատ էի խղճում: Նստմուրը շատ բան գիտէի նորա մասին, գիտէի այն, ինչ որ առաջ ինձ մոլորեցնում, երկմտութեան մէջ էր ձգում: Նորա ներքին անհանգստութիւնը, և այն, որ նա իրեն պահել չը գիտէր, որ նա աշխատում էր ամենքի առջև կերպարանափոխուել, ձեւակերպուել — այդ բոլորն այժմ պարզ ու հասկանալի էին ինձ համար: Նստմուրի նորա սրտի խորքը — մի գաղտնի թախիծ շարունակ ճնշում էր այդ սիրտը. նորա անփորձ ինքնասիրութիւնը վերգովուած՝ աղմկում, յուզվում էր: Բայց նորա ամբողջ էութիւնը ձգտում էր էր դէպի ճշմարտութիւնը: Նստմուրը հասկացայ, թէ ինչու այդ տարօրինակ աղջիկը հրապուրեց ինձ: Նա ինձ հրապուրեց ոչ միայն իւր կիսավայրենի չքնաղութեամբ, որով ոտքից

մինչև դուրս գեղազարդուած էր նորա նուրբ, քնքոյշ մարմինը, այլև,—իւր սրտով:

Ինչ դուր էր գալիս և՛ նորա սիրտը:

Գազինը սկսեց տակնուվրայ անել իւր նկարները: Աստեղային առաջարկեցի զբռնել միասին խաղողի այգեստանում: Նա իսկոյն համաձայնուեց, յայտնելով իւր ուրախութիւնն ու, համարեա, ամենախոնարհ պատրաստականութիւնը: Մենք իջանք մինչև սարի կէսը և նստեցինք լայն տափարակի վերայ:

— Միթէ դուք առանց մեզ չէիք տխրում,—սկսեց Աստեղ:

— Բայց միթէ դուք առանց ինձ տխրում էիք,—հարցրի ես:

Աստեղ կողքի վերայ նայեց ինձ:

— Այո, պատասխանեց նա:—Բայց լեռներում լճէ, շարունակեց նա իսկոյն. — բո՛րձր են նորանք, ամպերիցն էլ բարձր են: Պատմեցիք ինձ, ի՞նչ տեսաք այնտեղ: Դուք եղբորս պատմում էիք, բայց ես ոչինչ չը կարողացայ լսել:

— Ո՛վ է մեղաւոր, ի՞նչու հեռացաք,—նկատեցի ես:

— Աս հեռացայ. .. որովհետեւ... Դէ այժմ էլ չեմ հեռանալ, աւելացրեց նա այնպիսի մի ձայնով, որ լի էր անտարակուսելի քաղցրութեամբ: Դուք այսօր բարկացած էիք, այնպէս չէ:

— Ես:

— Դուք:

— Բայց ի՞նչ բանի համար, ասացէք խնդրեմ...

— Չը գիտեմ, բայց դուք բարկացած էիք և բարկացած էլ հեռացաք: Աս շատ նեղացայ, որ դուք այդպէս գնացիք, և այժմ ուրախ եմ, որ վերադարձաք:

— Աս նոյնպէս ուրախ եմ, որ վերադարձայ,—կրկնեցի ես:

Աստեղ ուսերը շարժեց, ինչպէս որ այդ յաճախ երեսաներն են անում, երբ նրանք, որ և է քաղցրութիւն են զգում:

— Օ, ես գիտեմ ամեն ինչ գուշակիւ, շարունակեց նա.— շատ անգամ ես միւս սենեակում նստած հօրս հազարուցն անգամ խմանում էի՝ զո՛հ է նա ինձնից, թէ՞ ոչ:

Մինչև այդ օրը Աստեղն ոչ մի անգամ ոչինչ չէր խօսեցած իւր հօր մասին: Այդ բանն ինձ ապշեցրեց:

— Դուք սիրո՞ւմ էիք ձեր հօրը,—հարցրի ես և յանկարծ զգացի, որ կարմրում եմ: Այդ բանը ինձ խիստ զայրացրեց:

— Նա ոչինչ չը պատասխանեց և նոյնպէս կարմրեց: Մենք երկուսս էլ լռեցինք: Հեռվում, Բէյնի վերայ, ծխեց քուլաներ արձակելով, արագ սահում էր շողենաւը: Մենք սկսեցինք նայել նորան:

— Ի՞նչու չէք պատմում, շնջաց Աստեղ:

— Ի՞նչու դուք այսօր հէնց որ ինձ տեսաք, ծիծաղեցիք,—հարցրի ես:

— Ինքս էլ չը գիտեմ: Երբեմն ես ուզում եմ լալ բայց ծիծաղում եմ: Դուք ինձ չպէտք է դատէք... իմ արարմունքներով: Հա՛, ի դէպս՝ ասացէք խնդրեմ, այդ ի՞նչ հեքիաթ է, որ պատմվում է Լորիէի մասին: Այն նորա լեռը չէ, որ երեւում է այստեղից: Ասում են, որ նա առաջ ամենքին էլ ջրում խեղդելիս է եղել, իսկ երբ սիրահարուել է, ինքն է նետուել ջուրը: Աս շատ հաւանում եմ այդ հեքիաթը: Փրառ Լորիզէն ինձ ինչ տեսակ հեքիաթներ ասէք, պատմում է: Փրառ Լուիզէն մի սև կատու ունի, գեղին աչքերով...

Աստեղ զլուր բարձրացրեց և իւր մետաքսանման փանդունները զրաւիչ կերպով շաղահարեց:

— Այ, որքան ուրախ եմ զգում ինձ,—բացականչեց նա:

Այդ ըոպէին մենք լսեցինք բեկբեկուած, միակերպ հնչուններ: Հարիւրաւոր ձայներ միահամուռ և չափաւոր ելեէջներով կրկնում էին մի հոգեւոր, սրբազան մեղեդի: Ժամաւորների խումբն բազմութիւնը խաչերով ու խաչվառներով ընթանում էր դէպի ներքև:

— Այ, արժէ նրանց հետ լինել, ասաց Աստեղ, ականջ դնելով ձայների աստիճանաբար թուլացնող թնդիւններին:

— Միթէ դուք այդ աստիճան ջերմեռանդ էք:

— Նրանց հետ լինել, գնալ մի որ և է տեղ, հեռու, հեռու, գնալ աղօթիւր, գնալ մի ծանր, մի սխրալի դործ կատարելու, շարունակեց նա:—Ապա թէ ոչ օրերն ացնում են, կեանքն էլ կ'անցնի, բայց ի՞նչ ենք կատարել մենք:

— Ուրեմն դուք փառք էք փնտռում, նկատեցի ես,—դուք

չէք ուզում անօգուտ ապրել, դուք ուզում էք մահից յետոյ մի անուն, մի յետք թողնել....

— Բայց մի՞թէ այդ անհնարին է:

«Անհնարին է», քիչ մնաց կրկնէի ես... Բայց նայելով նրա պայծառ աչքերին, միայն մրմնջացի.

— Փորձեցէք:

— Բայց ասացէք խնդրեմ, խօսեց Ասեան կարճատև լռութիւնից յետոյ, որի միջոցին ինչ-որ ստուերներ անցան նորա արդէն գունատուած դէմքի վերայով—ձեզ շատ էր դուր դալիս այն կինը... Յիշում էք, մեր ծանօթութեան երկրորդ օրը եղբայրս խմեց նրա կենացը:

Եւ ծիծաղեցի:

— Ձեր եղբայրը հանաք էր անում: Պոնէ մինչև օրս ես ոչ մի կին չեմ հաւանած և այժմ էլ դեռ ոչ ոքին չեմ հաւանում:

— Բայց դուք կնոջ ի՞նչն էք հաւանում, հարցրեց նա, անմեղ հեռաքրքութեամբ զլուխը ետ ձգելով:

— Ի՞նչ տարօրինակ հարց, բացակիսնչեցի ես:

Ասեան փոքր ինչ շփոթուեց:

— Եւ չը պէտք է ձեզ այդպիսի մի հարց առաջարկէի, այնպէս չէ: Ներեցէք ինձ: Եւ սովորել եմ բերանս եկածը դուրս տալ: Զենց դրա համար էլ ես վախենում եմ խօսելուց:

— Խօսեցէք, ի սէր Աստուծոյ, խօսեցէք, մի վախենաք,— վրայ բերեցի ես:— Անչափ ուրախ եմ, որ դուք վերջապէս փոքր առ փոքր մոռացութեան էք տալիս ձեր գծութիւնները:

Ասեան զլուխը կախեց, և այդ ըոպէին նրա դէմքի վերայ յայտնուեցաւ մի մեղմ և թեթև ծիծաղ: Եւ նրան երբէք չէի տեսած այդպէս ծիծաղելիս:

— Պէ, պատմեցէք, շարունակեց նա և ձեռքով սղալելով իւր գէրիայի փեշերը՝ ծածկեց նրանցով ոտները, կարծես պատրաստովում էր դեռ երկար նստելու:— Պատմեցէք, կամ կարդացէք ինձ մի բան, ինչպէս որ, յիշում էք այն օրը, «Օնեզինից» կարդացիք....

Նա յանկարծ մտածմունքի մէջ ընկաւ:

«Ուր շիրմի վերայ մօրըս խղճալի

«Խաչն ու ծառերն են այժմ հովանի»...»

կիսաձայն մրմնջաց նա:

— Պուշկինինն այդպէս չէ, նկատեցի ես:

— Իսկ ես կցանկայի Տատեանան լինել, շարունակեց նա նոյն մտախոհութեամբ:— Պէ, պատմեցէք,— յետոյ վրայ բերեց նա շտապով:

Բայց ում մտքովն էր անցնում այդ ըոպէին մի բան պատմել: Եւ նայում էի նրա վերայ, նայում էի նրա հեղ և հանդարտ կերպարանքին, նրա չքնաղ և արևի պայծառ լուսով տակաւին ոսկեղունուած կաղմուածքին: Ամեն ինչ ուրախ ու զուարթ շողշողում էր մեր շուրջը: Վերելք—երկինքը, ներքերը—երկիրն ու ջուրը: Օդն անգամ, կարծես, յազեցած էր փայլուն լուսով:

— Նայեցէք, ի՞նչ գեղեցիկ է,— շնջացի ես ակամայ ձայնս ցածրացնելով:

— Եյո, գեղեցիկ է,— նոյն մեղմութեամբ պատասխանեց նա, առանց ինձ վերայ նայելու:— Ե՛հ, եթէ մենք թռչուններ լինէինք, ի՞նչպէս կ'առնայինք, ինչպէս կ'սլանայինք... Խորը, խորը կըստզուէինք այս կապուտակ եթերի մէջ... Բայց, աւանդ, մենք թռչուններ չենք:

— Մեզ վերայ կարող են թռչել բաներ, առարկեցի ես:

— Ի՞նչպէս:

— Նայեցէք և կիմանաք: Սա այնպիսի դժացմունքներ, որոնք մեզ երկրից թռցնում են դէպի վեր: Անհոգ կացէք, դուք թռչել կունենաք:

— Բայց դուք ունեցե՞լ էք:

— Ի՞նչ ասեմ... զոնէ, մինչև օրս ես դեռ ոչ մի կողմ չեմ թռած:

Ասեան դարձեալ մտածմունքի մէջ ընկաւ: Եւ փոքր ինչ թեքուեցայ նրա կողմը:

— Պուք զի՞տէք վա՛րս պարել, հարցրեց նա յանկարծ:

— Պիտեմ, պատասխանեցի ես, փոքր ինչ ապշած:

— Ուրեմն գնանք... Եւ կ'ինդրեմ եղբօրս, որ նա մեզ համար վա՛րս ածի... Մենք այնպէս կ'երևակայինք, թէ արդէն թռեալուրուել ենք և թռչում ենք:

Նա վաղեց դէպի տուն: Նս նոյնպէս վաղեցի նրա ետեւից: Մի քանի վայրկեանից մենք արդէն ճախրում էինք փողբիկ, նեղ սենեակում՝ ոգևորուած Աննեայի քաղցրահնչուն ձայներէից: Ասեան շատ գեղեցիկ էր պարում: Նա հրապուրուած էր իւր պարով: Յանկարծ նրա կուսական—խիստ դէմքի վերայ փայլեց մի ինչ-որ փափուկ, կանացի մեղմութիւն: Այնուհետեւ երկար ժամանակ ես զգում էի, թէ որպէս նրա քնքոյշ իրանը հպվում էր իմ ձեռքին: Նրկար ժամանակ ես լսում էի նրա սրտատրոփ, ականջ փաղաքշող շնչառութեան մեղմ ձայնը, երկար ժամանակ ես նայում էի նրա թուխ-թուխ, անշարժ, համարեա փակ աչքերին, նրա գունատ, բայց աշխուժալի դէմքին, որ հեռզհեռէ աւելի և աւելի զուարթանում ու թարմանում էր իւր վերայ սփռուած դանդուրների կայտառ ծփումից:

Փ.

Այդ օրն այնքան քաղցր անցաւ, որ աւելին պահանջել չէր կարելի: Մենք հրձվում էինք, որպէս մանուկներ: Ասեան այդ օրը խիստ դուրեկան էր երևում և իրեն շատ պարզ ու հասարակ էր պահում: Պաղինը նայելով նրա վերայ՝ ուրախանում էր: Նս շատ ուշ հեռացայ նրանից: Անցնելով Րէյնի կէսը, ես խնդրեցի մակուկափարին, որ նա նաւակը դարձնի դէպի գետի հոսանքը: Օհրունին թիակները դուրս հանեց ջրից և մեծապանձ դետը մղեց մեզ դէպի ներքև: Նս նայեցի շուրջս, ականջ դրի, յիշեցի անցեալը—և յանկարծ սրտիս մէջ զգացի մի դաղտնի անհանդստութիւն... աչքերս զցեցի դէպի երկինք — այնտեղ ևս անհանդստութիւն էր տիրում: Աստեղասփիւռ երկինքը շարունակ շարժվում էր: Թեքուեցայ դէպի ջուրը... սակայն այնտեղ, գետի մոայլ և սառը խորքում նոյնպէս օրօրվում ու դողդողում էին ասաղերը: Ամենուրեք իմ աչքին երևում էր մի աղմկալից շարժում—և նոյն շարժումը, նոյն աղմուկն սկսում էր արթնանալ և իմ մէջ: Նս յենուեցայ նաւակի ափին... Ինձ խռովում էին ականջիս հնչուող քամիի շշնջոցը և դեկի տակից լսուող ջրի մեղմ խոխոջիւնը: Ինձ չէր զովացնում նոյն իսկ ալիքի հովաշունչ

սօսափիւնը: Պետի եղերքին երգեց սոխակը և սիրտս լցրեց իւր կլկլոցի քաղցր թոյնով: Աչքերիս մէջ եռացին արցունքներ, բայց դրանք աննպատակ հիացմունքի արցունքներ էին: Իմ զգացածը ոչ թէ մի խռովայոյզ և հէնց նոր ճաշակած անմեկնելի տենչանքների զգացումն էր, որից սիրտն սկսում է լայնանալ, աղատ շնչել և թուում է նրան, թէ արդէն ամեն ինչ հասկանում, ամեն ինչ տիրում է... Ո՛չ, իմ մէջ բորբոքուեց բաղդի ծարաւը: Նս դեռ չէի համարձակվում այդ բաղդին տալ իւր անունը: Բաղդ, անյազենալի, անսահման բաղդ—ահա ինչ էի ուզում, ես ահա ինչու համար էի ես տառապում... Մակոյիլը շարունակ առաջ էր սահում, իսկ ծերուկ-մակուկափարը թիակները ձեռքին, մէջքը կորացարած՝ ներհում էր:

ՓԱ.

Հետեւեալ օրն ուղևորուելով դէպի Պաղինին, ես ինձ, իրաւ է, չէի հարցնում թէ արդեօք սիրահարուած եմ Ասեայի վերայ, բայց շատ էի մտածում նրա մասին: Ինձ զբաղեցնում էր նրա վիճակը: Նս ուրախ էի, որ մենք այդպէս անսպասելի կերպով բարեկամացանք: Մինչև այդ օրը նա երես էր դարձնում ինձանից: Նւ ահա վերջապէս նա բացուեց իմ առջև, բացուեց—և Երպիսի՝ դիւթիչ լուսով փայլեց նրա պատկերը, որքան նոր էր այդ պատկերն ինձ համար, որպիսի՝ դաղտնի հրապոյրների ամթթխածութեամբ ցոլացնում էր նա...

Չուարթ ու վստահ գնում էի ես ծանօթ ճանապարհով, անդադար նայելով հեռուից սպիտակին տուող տնակին: Նս չէի մտածում ոչ միայն ապագայի, այլ նոյն իսկ հետեւեալ օրուայ մասին: Նս ինձ միանգամայն զոհ և ուրախ էի զգում:

Նրբ ևս ներս մտայ սենեակը, Ասեան կարմրեց: Նա դարձեալ զուքուէլ ու կոկուկ էր, բայց նրա դէմքի արտայայտութիւնը չէր համապատասխանում հազուստին: Նա տխուր էր: Իսկ ես եկել էի այնպէս ուրախ: Ինձ այնպէս թուաց, թէ նա մինչև անգամ, ըստ սովորութեան, պատրաստուեց փախչելու, բայց մի կերպ զսպելով իրեն՝ մնաց: Իսկ Պաղինին ես դտայ նկարիչներին յատուկ պէն բոցափառ և կատաղե տաղնապի մէջ, որն իբրեւ ուշադնացութիւն, անակնկալ պաշարում

է ինքնակոչ գեղարուեստասէրներին, երբ նրանք սկսում են երեւակայել, որ իրենց արդէն յաջողուել է, ինչպէս իրենք ասում են. «Բռնել բնութեան պոչից»: Մաղիրը խճճած և հագուստը ներկերով կեղտոտած՝ նա կանգնած էր փայտէ շրջանակի վերայ փռած սպիտակ պաստառի առջև: Վազինն ազատ դէս ու դէն շարժելով՝ նա, համարեա, կատաղաբար զլուխ տուեց ինձ, յետոյ փոքր ինչ ետ կանգնեց, աչքերը հպելով նայեց պատկերին և ապա վրայ ընկնելով՝ սկսեց նկարել: Եւ չուղեցի խանդարել նրան և նստեցի Ասեայի կողքին:

Նա իւր թուխ աչքերը հանդարտութեամբ դարձրեց դէպի ինձ:

— Ղուբ այսօր այն չէք երեւում, ինչ որ երէկ էիք, — նկատեցի ես մի քանի ապարդիւն փորձերից յետոյ, որոնցով աշխատում էի հալածել նրա դէմքի լրջութիւնը:

— Այո՛, այն չեմ երեւում, — առարկեց նա խուլ և հանդարտ ձայնով, — բայց այդ ոչինչ: Ես այս գիշեր փոքր ինչ վատ էի քնած. բոլոր ժամանակ մտածում էի:

— Ի՞նչի մասին:

— Օ՛, շատ և շատ բաների մասին: Այդ սովորութիւնն իմ մէջ արդէն մանկութիւնիցս է մնացած, երբ ես դեռ մօրս հետ էի ապրում...:

Նա դժուարութեամբ արտասանեց այդ խօսքը, և յետոյ մի անգամ էլ կրկնեց:

— Նրբ ես դեռ մօրս հետ էի ապրում... Ես մտածում էի՝ ի՞նչու արդեօք ոչ ոք չը գիտէ, թէ ի՞նչ կ'պատահի նրան շարունակեց Ասեան: — Իսկ շատ անգամ թէպէտ չարիքը, ձախորդութիւնը տեսնում ես էլ, բայց նրանից ազատուել չես կարողանում: Նւ վերջապէս ի՞նչու երբեք չի կարելի յայտնել բոլոր ճշմարտութիւնը... Յետոյ մտածում էի, որ ես դեռ ոչինչ չը գիտեմ, որ ես պէտք է դեռ սովորեմ, ինձ հարկաւոր է նորից դաստիարակուել, որ ես շատ վատ եմ դաստիարակուած: Եւ ո՛չ նկարչութիւն գիտեմ, ո՛չ դաշնակ ածել: Եւ մինչև անգամ կար անելումն էլ թոյլ եմ: Եւ զրկուած եմ ամեն տեսակ ընդունակութիւններից: Պէտք է որ ինձ հետ ապրելը խիստ տաղտկալի լինի:

— Ղուբ անարդար էք դէպի ձեզ, առարկեցի ես. — դուք

ընթերցանութեամբ շատ էք պարապած, դուք զարգացած օրիորդ էք և ձեր խելքով...:

— Բայց ես խելօք եմ, հարցրեց նա այնպիսի մի անմեղ հետաքրքրութեամբ, որ ես ակամայ ծիծաղեցի, իսկ նա մինչև անգամ չը ժպտաց: — Նղբայր, ես խելօք եմ, հարցրեց նա Պաղինին:

Պաղինը ոչինչ չը պատասխանեց: Նա շարունակում էր աշխատել, անգաղար փոփոխելով իւր վրձինները և ձեռքը միշտ վեր-վեր բարձրացնելով:

— Նրբեմն ես ինքս էլ չը գիտեմ, թէ ի՞նչ է պտտվում իմ գլխում, — շարունակեց Ասեան նոյն մտախոհութեամբ: — Եւ, Աստուած է վկայ, շատ անգամ ինքս ինձանից վախենում եմ: Ա՛խ, ես կը ցանկայի... Արդեօք իրա՛ւ է, որ կանայք շատ չը պէտք է կարդան:

— Շատ չի հարկաւոր, բայց...

— Ասացէ՛ք, ի՞նչ պէտք է կարդամ. ի՞նչ պէտք է անեմ, ասացէ՛ք: Ես կկատարեմ ձեր բոլոր ասածները, — աւելացրեց նա, անմեղ վստահութեամբ դառնալով դէպի ինձ:

Եւ ոչինչ չը կարողացայ մտածել իսկոյն և եթ պատասխանելու նրան:

— Բայց ձեզ ի՞նչ տաղտկութիւն չե՞մ պատճառում:

— Ա՛խ, այդ ինչ էք ասում, — սկսեցի ես:

— Ուրեմն շնորհակալ եմ, առարկեց նա: — Եւ կարծում էի թէ ձեզ համար նոյնպէս կարող եմ տաղտկալի լինել:

Նւ նա իւր փոքրիկ, ջերմ ձեռքով ամուր սեղմեց իմ ձեռքը:

— Ն.՛! այդ բոպէին գոչեց Պաղինը, — այս ֆօնը ի՞նչ խաւար չէ՞:

Եւ մօտեցայ նրան: Ասեան վեր կացաւ և հեռացաւ:

ՓԲ.

Նա մի ժամից յետոյ վերադարձաւ. կանգնեց դռան շէմքում և ձեռքի շարժումով կանչեց ինձ իւր մօտ:

— Ասացէ՛ք խնդրեմ, եթէ ես մեռնէի դուք կ'ափսոսայի՞ք ինձ, — ասաց նա:

— Այդ ի՞նչեր էք մտածում դուք այսօր, բացականչեցի ես:

— Աս երևակայում եմ, թէ շուտով մեռնելու եմ: Արքեմն ինձ թուում է թէ իմ ամբողջ շրջապատը գնաս բարե է ասում ինձ: Աւելի լաւ է մեռնել, քան թէ ապրել այս կերպ... Ա՛խ, մի՛ նայէք ինձ վերայ այդպէս: Հաւատացէ՛ք ես չեմ կեղծում: Ապա թէ ոչ դարձեալ կ'սկսեմ վախենալ ձեզանից:

— Բայց մի՞թէ դուք ինձանից վախենում էիք:

— Որ ես այս աստիճան տարօրինակ եմ, հաւատացէ՛ք, այդ բանում մեղաւորը ե՛ս չեմ,—առարկեց նա:—Տեսնում էք, ես այժմ ծիծաղել ես չեմ կարողանում...

Մինչև երեկոյ նա մտադբաղ և տխուր էր: Մի ինչ-որ կատարվում էր նրա մէջ, որ ես հասկանալ չէի կարողանում: Նրա հայեացքը յաճախ կենտրոնանում էր ինձ վերայ և սիրտս կամացուկ սեղմվում էր այդ խորհրդաւոր հայեացքից: Ասեան հանդարտ էր երևում, բայց ես, նայելով նրա վերայ, միշտ ուզում էի ասել նրան, որ նա չը յուզուէի, չը վրդովուէի: Նրա վերայ նայելով՝ ես հրձկում էի: Նրա դալկացած դէմքի դժադրութեան մէջ, նրա անվստահ, դանդաղ շարժումներում ես տեսնում էի մի սրտառուչ, մի դիւթական չքնաղութիւն: Սակայն, չը զիտեմ ի՛նչ պատճառով, նա երևակայում էր, որ իմ տրամադրութիւնը խանգարուած է:

— Գիտէք ինչ կայ, ասաց նա բաժանուելուց մի փոքր առաջ.—ինձ տանջում է այն միտքը, որ դուք ինձ թեթեւամիտ էք կարծում... բայց այսուհետեւ դուք միշտ հաւատացէ՛ք այն բանին, ինչ որ ես ձեզ կասեմ: Միայն թէ դուք էլ ինձ հետ անկեղծ եղէք: Իսկ ես ձեզ միշտ ճշմարիտը կասեմ, ազնիւ խօսք եմ տալիս...

Այդ «ազնիւ խօսքը» դարձեալ ստիպեց ինձ ծիծաղել:

— Ա՛խ, մի՛ ծիծաղէք, շտապով վրայ բերեց նա—թէ չէ այսօր էլ ես ձեզ կասեմ այն, ինչ որ դուք երէկ ինձ ասացիք՝ «Ինչու էք ծիծաղում».—և մի փոքր լուծթիւնից յետոյ, նա աւելացրեց—յիշում էք, դուք երէկ թեւերի մասին էիք խօսում... Ինձ վերայ անդէն թեւեր են բուսել, բայց չը զիտեմ ո՞ւր թռչել:

— Ի՞նչպէս թէ ո՞ւր—ձեր առջև բաց են բոլոր ճանապարհները...

Ասեան ուղղակի և անթարթ նայեց աչքերիս:

— Դուք այսօր վատ կարծիքի էք իմ մասին, ասաց նա յօնքերը կիտելով:

— Ա՛ս, վատ կարծիքի՞ եմ, ձե՞ր մասին...

— Այդ ի՛նչ է, կարծես ջրում թրջուած հաւեր լինէք, ընդհատեց ինձ Գաղինը.—ուզում էք երեկուայ պէս էլի մի վալ՝ս ածեմ, պարեցէք:

— Ո՛չ, ո՛չ, առարկեց Ասեան և ձեռքերն ամուր կցեց միմեանց,—Այսօր ես ամենեին չեմ պարիլ:

— Աս քեզ չեմ ստիպում, հանդարտուիր...

— Ամենեին չեմ պարիլ, կրկնեց նա գունատուելով:

«Մի՞թէ նա ինձ սիրում է», մտածում էի ես, մօտենալով Բէյնին, որ սրնթաց թաւալում էր իւր մօայլ ալիքները:

ՓԳ.

«Մի՞թէ նա ինձ սիրում է», հարցրի ես ինձ միւս օրը, հէնց որ զարթեցայ: Աս չէի ուզում նայել իմ ներքին աշխարհը: Աս զգում էի, որ նրա պատկերը, այդ «ակամայ և անվերջ ծիծաղող աղջկայ» պատկերը դրոշմուէլ էր սրտիս մէջ, և որ նրանից բաժանուել ես շուտով չէի կարող: Աս գնացի Լ., և ամբողջ օրն այնտեղ մնացի: Բայց Ասեային մի անգամ միայն տեսայ և այն թռուցիկ կերպով: Նա տկար էր, նրա զլուխը ցաւում էր: Նա մի բոպէ եկաւ ներքեւ, ճակատը թաշկինակով կապած, նիհար, գունատ, համարեա փակ աչքերով և թոյլ կերպով ժպտալով. «ոչինչ, այս կանցնի, բոլորը կանցնի».—ասաց ու գնաց: Աս տխրեցի. ես զգացի մի ինչ-որ թախիծ, դատարկութիւն սրտիս մէջ: Աս երկար ժամանակ չէի ուզում հեռանալ այդ տեղից, սակայն էլ չը կարողանալով այդ օրը տեսնել նրան, բաւականին ուշ վերադարձայ տուն:

Հետեւեալ առաւօտը ես մի տեսակ կիսաերազական դրութեան մէջ էի: Աս ուզեցայ գործով զբաղուել, բայց չը կարողացայ: Ուզեցայ ոչինչ չը շինել և ոչ էլ մտածել... այդ ևս

չը յաջողուեց: Աս թափառում էի քաղաքում, վերադառնում էի տուն, նորից դուրս էի գալիս:

— Պ. 'Ն. դուք էք, յանկարծ իմ ետեւից հնչուեց մի մանկական ձայն:

Աս յետ նայեցի: Իմ առջև կանգնած էր մի երեխայ:

— Այս օրիորդ Annette-ն ուղարկեց, աւելացրեց նա, տալով ինձ մի նամակ:

Աս բացեցի նամակը: Ասեայի ձեռքն էր. գրուած էր շտապով և անկանոն:—«Աս անպատճառ պէտք է տեսնեմ ձեզ, գրում էր նա ինձ,—այսօր ժամի չորսին եկէք աւերականների կողքին, ճանապարհի վերայ գտնուող քարաշէն մատուռի մօտ: Այսօր ես մի մեծ անզուշուծիւն գործ դրի... Եկէք, ի սէր Աստուծոյ, դուք բոլորը կ'իմանաք... Նամակաբերին ասացէք—այո՛»

— Ի՞նչ պատասխան,—հարցրեց ինձ երեխան:

— Ասա՛ որ—այո՛, պատասխանեցի ես:

Երեխան պուկ եկաւ:

ԺԳ.

Աս ներս մտայ սենեակս, նստեցի և մտածմունքի մէջ ընկայ: Սիրտս սաստիկ տրոփում էր: Նայեցի ժամացոյցին. դեռ տասներկուսը չկար:

Յանկարծ դուռը բացուեց: Ներս մտաւ Պազինը:

Նրա դէմքը մռայլ էր: Նա բռնեց ձեռքիցս և ամուր սեղմեց: Պազինը խիստ յուզուած էր երևում:

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ, հարցրի ես:

Պազինն աթոռ վերցրեց և նստեց իմ դիմացը:

— Երեք օր առաջ,—սկսեց նա կակաղելով և ակամայ ժպտալով,—ես ձեզ զարմացրի իմ արած պատմութիւնով. այսօր աւելի պէտք է զարմացնեմ: Մի ուրիշի հետ ես, անկասկած, չէի վստահանայ... այսպէս ուղղակի... Բայց դուք ազնիւ մարդ էք, դուք իմ մտերիմ բարեկամն էք, այնպէս չէ՛:—

Լսեցէք: Իմ քոյրը—Ասեան, սիրահարուած է ձեզ վերայ:

Աս ամբողջ մարմնով ցնցուեցի և վեր թռայ...

— Ձեր քոյրը, ասում էք...

— Այո՛, այո՛, ընդհատեց Պազինը:—Աս ձեզ ասում եմ նա խելագար է. նա ինձ էլ կըխելագարեցնէ: Բայց, բարեբաղդաբար, նա չը գիտէ ստախօսել—և մեծ հաւատ է ընծայում ինձ:—Ա՛խ, որպիսի սրտի տէր է այդ աղջիկը... Բայց նա իրեն կը փչացնի, անպատճառ կը փչացնի:

— Դուք սխալվում էք, սկսեցի ես...

— Ո՛չ, չեմ սխալվում: Գիտէք, նա երէկ ամբողջ օր պառկած էր, ոչինչ չը կերաւ, և այդ մասին չը տրտնջաց անգամ... Նա երբէք չի տրտնջում: Չնայելով որ երկիցյեան դէմ նրան փոքր ինչ տաքութիւն տուեց, բայց ես ուշք չը դարձրի, կարծում էի կանցնի: Այսօր, գիշերուայ ժամի երկուսին ինձ զարթեցրեց մեր տանտիկինը՝—գնացէ՛ք ձեր քրոջ մօտ, ասաց նա,—նա իրեն վատ է զգում:—Աս վաղեցի դէպի Ասեայի ննջարանը և նրան գտայ դեռ չը հանուած, տենդային դրութեան մէջ, արտասուելիս: Նրա գլուխն այրվում էր, ատամները կծկծում էին: «Ի՞նչ է պատահել քեզ,—հարցրի ես,—հի՞ւսանք ես, ի՞նչ է»:—Նա խկոյն վզովս ընկաւ և սկսեց աղաչել, որ ես հեռացնեմ, տանեմ նրան այստեղեց և որքան կարելի է շուտով, եթէ ուզում եմ, որ նա ապրի, կենդանի մնայ... Աս ոչինչ չէի հասկանում, աշխատում էի հանդարտեցնել նրան... Բայց նրա հեկեկանքներն աւելի սաստկանում էին... և յանկարծ այդ հեկեկանքների միջեց ես լսեցի... Ե՛հ ինչ, երկարացնեմ, ես լսեցի, որ նա սիրում է ձեզ:—Հաւատացնում եմ ձեզ, որ մենք, մեր այս խելամիտ տեղովը երեւակայել չենք կարող, թէ որչափ խորն զգացուած է նա և որպիսի անհաւատալի օյժով նրա հոգին արտայայտում է այդ զգացմունքները: Նրանք յայտնվում են նրա մէջ նոյնպէս անսպասելի և անհաւածելի, որպէս որոտն ու կայծակը:—Դուք, իրաւ է, շատ դուրեկան մարդ էք, շարունակեց Պազինը—բայց թէ ինչու նա ձեզ այդ աստիճան սիրում է—ես այդ, խոստովանած, չեմ հասկանում: Ինքն ասում է, որ հէնց առաջին հայեացքից սիրտը կպել է ձեզ: Նրա համար էլ նա այս օրերս, լալիս էր, երբ հաւատացնում էր ինձ, թէ բացի ինձանից ոչ ոքին սիրել չէ կամենում:—Նա այնպէս է երեւակայում, թէ դուք ատում էք նրան, թէ դուք երեւի գիտէք, նրա ո՛վ լինելը: Նա ինձ հարցրել է այդ մասին, թէ արդեօք ես խօս չեմ պատմած

ձեզ նրա կեանքը:—Ես, ի հարկէ, ասացի, որ ոչ: Բայց նրա նրբամտութիւնը—Օ, Տէրն աղատի: Նա միայն մի բան է ցանկանում—Հեռանալ իսկոյն և եթ: Ես մինչև առաւօտ նստած էի նրա կողքին: Եւ նա միայն այն ժամանակ քնեց, երբ խօսք առաւ ինձանից, որ մենք վաղն այլևս այստեղ չենք լինիլ:—Ես մտածեցի, երկար մտածեցի և վճռեցի այդ մասին խօսել ձեզ հետ: Իմ կարծիքով, Ասեան արդարացի է: Ամենից լաւն այն է՝ երկուսով էլ Հեռանանք այստեղից: Ես Հէնց այսօր նրան կ'Հեռացնէի այստեղից, եթէ մի միտք, որ յանկարծ ծագեց իմ գլխում, յետ չը կանգնեցնէր ինձ: Շատ կարելի է... ով գիտէ, քոյրս ձեզ դուր է գալիս:—Եթէ այդպէս է, էլ ի՞նչու Հեռացնեմ նրան:—Եւ ահա ես ամօթանքով մի կողմը թողած՝ վճռեցի. .. Մանաւանդ որ մի քանի բաներ էլ նկատած եմ... Ես վճռեցի... իմանալ ձեզանից... Խեղճ Պազինը շփոթուեց: Ներեցէք, խնդրեմ, աւելացրեց նա—ես սովոր չեմ այդպէս ծամծմելով խօսելու:

Ես բռնեցի նրա ձեռքից:

Դուք ուզում էք իմանալ Հաւանքում եմ ես ձեր քրոջը, թէ ոչ—արտասանեցի ես Հաստատուն ձայնով:—Այո, ես նրան Հաւանում եմ...:

Պազինը նայեց ինձ վերայ:—Բայց, դուք խօ չէք ամուսնանալ նրա հետ,—ասաց նա կակաղելով:

— Ի՞նչ պատասխան կը կամենայիք որ ես տայի ձեր այդ Հարցմունքին: Ինքնիրդ դատեցէք, կարող եմ ես այժմ...:

— Գիտեմ, գիտեմ, ընտՀատեց Պազինը:—Ես ոչ մի իրաւունք չունեմ պատասխան պահանջելու ձեզանից, և իմ հարցը—անպատշաճութիւնից էլ վեր էր:—Բայց ի՞նչ անել: Արակի հետ հանաք անել չի կարելի: Դուք Ասեային չէք ծանաչում: Նա կարող է Հիւանդանար, փախչել տեսակցութիւն նշանակել... Մի ուրիշը կարող էր այդ բոլորը թազցնել և սպասել—բայց նա այդ չի կարող: Այդպիսի մի բան առաջին անգամն է պատահում նրան և Հէնց ցաւալին էլ այդ է: Եթէ դուք տեսնէիք, թէ որպէս նա այսօր ոտներին տակ ընկած Հեծեծում էր, այն ժամանակ կիմանայիք իմ այս չափ վախենալուս պատճառը:

Ես մտածմունքի մէջ ընկայ: «Տեսակցութիւն նշանակել»,—

Պազինի այդ խօսքերը ծակեցին իմ սիրտը: Ինձ ամօթալի թուաց նրա այդ ազնիւ անկեղծութեանն անկեղծութեամբ չը պատասխանել:

— Այո,—ասացի ես վերջապէս,—դուք իրաւացի էք: Մի ժամ առաջ ես ձեր քրոջից նամակ ստացայ: Ահա նա:

Պազինն առաւ նամակը, շտապով աչքի անցկացրեց և ապա ձեռքերը ցած թողեց ծնկների վերայ: Նրա դէմքին նկարուած զարմանքի արտայայտութիւնը շատ ծիծաղելի էր, բայց ում մտքովն էր անցնում այդ ըրպէին ծիծաղել:

— Դուք, կրկնում եմ, ազնիւ մարդ էք,—ասաց նա,—բայց, լաւ, ի՞նչ անել այժմ: Ի՞նչպէս վարուել: Նա ինքը կամենում է Հեռանալ այստեղից, և միեւնոյն ժամանակ նամակ է գրում ձեզ և կշտամբում է իրեն իւր անդգուշութեան համար... Ախար ե՞րբ նա ժամանակ գտաւ այդ նամակը գրելու: Ի՞նչ է ուզում նա ձեզանից:

Ես հանդարտեցրի նրան և մենք սկսեցինք, որքան հնարաւոր էր, սառնասրտութեամբ խորհել, թէ ի՞նչպէս պէտք էր վարուել:

Ահա վերջապէս ինչ եզրակացութեան եկանք: Ատանդից խոյս տալու համար, ես պէտք է զնայի տեսակցելու Ասեայի հետ և անկեղծութեամբ բացատրէի նրան բոլորը: Իսկ Պազինը պէտք է տանը նստէր և իրեն այնպէս ձևացնէր, որպէս թէ նամակի մասին ոչինչ չը գիտէ: Նրեկոյեան մենք դարձեալ պէտք է հանդիպէինք իրար:

— Հաստատ յոյս ունեմ ձեզ վերայ,—ասաց Պազինը և ձեռքս ամուր սեղմեց:—Ինչպեցէք թէ նրան և թէ ինձ: Բայց այսու ամենայնիւ մենք վաղը կը Հեռանանք,—աւելացրեց նա՝ ոտքի կանգնելով—որովհետեւ գիտեմ որ դուք նրա հետ չէք ամուսնանալ:

— Մինչև երեկոյ ինձ ժամանակ տուէք,—առարկեցի ես:

— Շատ բարի: Բայց, գիտեմ, դուք չէք ամուսնանալ:

Նա զնաց, իսկ ես դահլիճի վերայ ընկայ և աչքերս փակեցի: Գլուխս պտտվում էր. բազմաթիւ տպաւորութիւններ միանգամից ներս հոսեցին տաքացած ուղեղիս մէջ: Ես զայրանում էի Պազինի սրտաբացութեան վերայ, ես զայրանում էի Ասեայի վերայ: Նրա սէրն ինձ և՛ ուրախացնում, և՛ խռովում

էր: Նս չէի կարողանում հասկանալ թէ ի՞նչն էր ստիպել նրան ամեն ինչ պատմելու եղբորը: Առտափողթ, համարեա վայրկենական վճռականութեան անհրաժեշտութիւնն ինձ տանջում էր....

«Ամուսնանալ տասնեօթը տարեկան աղջկայ հետ, այն էլ այդպիսի մի բնաւորութիւն ունեցող աղջկայ հետ, ո՞չ ի՞նչ պէս կարելի է», — ասացի ես, ոտքի կանգնելով:

Փե.

Նշանակուած ժամին ես անցայ Րէյնը և առաջին մարդը, որին պատահեցի դիմացի ափում, այն երեսան էր, որն առաւօտեան եկել էր ինձ մօտ: Նա, ըստ երեւոյթին, ինձ էր սպասում:

— Օրիորդ Annette-ից, — շնչաց նա և տուաւ ինձ մի ուրիշ նամակ:

Նսեան գրում էր, որ տեսակցութեան տեղը փոխել է: Նս պէտք է գնայի ժամուկէսից յետոյ. բայց ոչ թէ մատուռի մօտ, այլ Փրատու Ղուկիզէի տունը. պէտք է բաղնիքի ցածրի դուռը և բարձրանայի երրորդ յարկը:

— Վարձեալ այո՞, — հարցրեց երեսան:

— Այո՞, — կրկնեցի ես, և քայլերս ուղղեցի դէպի Րէյնի եզերքը: Տուն վերադառնալ չէի կարող — ուշ էր: Փողոցներում թափառել էլ չէի ուզում: Վաղաքից դուրս, պարսպի ետեւը գտնվում էր մի փոքրիկ այգի, ուր դարստած էին սեղաններ դարձրած սենյակների համար. այնտեղ կառուցուած էր և՛ մի երկայն փայտաշէն ծածք կէտի խաղալու համար: Նս ներս մտայ այդտեղ: Մի քանի արդէն տարիքն առած զերմանացիներ կեդրի էին խաղում: Փայտէ գնդակները թխկթխկալով ու ձայներ հանելով զրորվում էին. խակ ժամանակ առ ժամանակ լսվում էին զովաբանական բացականչութիւններ: Պեղեկատեսիլ սպասաւորուհին արտասուախառն աչքերով մի բաժակ դարձուր բերեց ինձ համար: Նս նայեցի նրա դէմքին: Նա շտապով երեսը շուռ տուեց և հեռացաւ:

— Այո՞, այո՞, — բացականչեց այնտեղ նստողներից մի հաստօիկ ու կարմրաթուշ դերմանացի, — մեր Պաննիսենն

այսօր սաստիկ զայրացած է: Նրա փեսացուն զինուոր են տարել: — Նս նայեցի նրա վերայ, նա կուչ էր եկել անկիւնում և ձեռքով ծածկել էր իւր թուշը: Արտասուքի կաթիլները միմեանց ետեից զրորվում էին նրա մառնիկի վերայով: Ուր դարձուր պահանջեց: Նա բերեց բաժակով դարձուրը և դարձեալ վերադարձաւ իւր տեղը: Նրա տխրութիւնը և՛ ինձ վերայ ազդեց: Նս սկսեցի մտածել ինձ սպասող տեսակցութեան մասին. բայց իմ մտածմունքները բազմահոգ, տխուր մտածմունքներ էին: Ուրախ սրտով չէի գնում ես Նսեայի հետ տեսակցելու և ոչ էլ վիճակուած էր ինձ այնտեղ փոխադարձ սիրոյ խինդ ու հրճուանքին անձնատուր լինելու: Ո՛չ, ինձ վիճակուած էր հաստատ մնալ տուած խօսքիս, կատարել ինձ վերայ դրուած ծանր պարտքը: «Նրա հետ հանաք անել չի կարելի» — Վաղինի այդ խօսքերը, որպէս նետեր, ցցուեցան սրտիս մէջ: Բայց մի թէ երեք օր առաջ, այս նաւակում, ալեքների հետ թռչկոտող այս նաւակում չէ՞ր, որ ես տառապում էի բաղդի ծարաւով: Նա այժմ հնարաւոր, մատչելի էր դարձել — բայց ես տատանման մէջ էի, ես յետ էի մղում, ես պէտք է յետ մղէի նրան ինձանից.... Նրա անակնկալ յայանուիւն ինձ խռովում էր: Նոյն ինքն Նսեան իւր կրակոտ գլխով, իւր անցեալով, իւր դաստիարակութեամբ, — այդ զրաւիչ, բայց տարօրինակ արարածը, խոստովանում եմ, ինձ երկիւղի մէջ էր ձգում: Նրկար ժամանակ իմ մէջ զգացմունքների պատերազմ էր: Նշանակուած ժամը մօտենում էր: «Նս չեմ կարող նրա հետ ամուսնանալ», — վերջապէս վճռեցի ես: — «Նա չի իմանալ, որ ես նոյնպէս սիրում էի նրան»:

Նս վեր կացայ և մի աալեր գնելով խեղճ Պաննիսենի ձեռքը, (նա մինչև անգամ շնորհակալութիւն էլ չարաւ) քայլերս ուղղեցի դէպի Փրատու Ղուկիզէի բնակարանը: Նրեկոյեան ստուերներն արդէն սփռվում էին օդի մէջ և երկնքի նեղ շերտը, որ կամար էր կապած մթին փողոցի վերայով, կարմրին էր տալիս վերջալուսի փայլով: Նս թոյլ կերպով բաղնեցի դուռը. նա խիղջն բացուեց: Նս ոտքս ներս դրի շէմքից և իմ աչքին ներկայացաւ կատարեալ խաւար:

— Այս կողմը, — լսելի եղաւ մի պառաւական ձայն: — Ձեզ սպասում են:

Նս խարխափելով մի երկու քայլ առաջ գնացի և մէկի ոսկրացած ձեռքը բռնեց իմ ձեռքից:

— Այս դժուր էք, Պրատու Լուիզէ,—հարցրի ես:

— Այո՛, պատասխանեց ինձ նոյն ձայնը—եւ եւ, իմ սիրուհիս:—Պառաւր մի ոլորապտոյտ սանդուղքով տարաւ ինձ աւելի վեր, և ապա կանգ առաւ երրորդ յարկի փոքրիկ տափարակի վերայ: Նեղ լուսամուտից դուրս թափանցող աղօտ լուսոյ առջև ես տեսայ քաղաքապետի որբեւայրի կնոջ կնճռոտած դէմքը: Անխորժ և խարդախ ժպիտը, որ այդ ընկալին նկարուած էր այդ դէմքի վերայ, ցնցում էր պառաւի փոս ընկած շրթունքները և կուչ էր ածում նրա պղտոր աչքերը: Նա ինձ ցոյց տուեց մի փոքրիկ դուռը: Ձեռքի մի ցնցողական շարժումով բաց արի ես նրան և ներս մտնելով, դարձեալ փակեցի ետեւիցս:

ԺԳ.

Փոքրիկ սենեակը, ուր ես ներս մտայ, բաւականին մութն էր: Նս խփոյն չը նկատեցի Ասեային: Նրկայն շալի մէջ փաթաթուած, նա նստած էր պատուհանի մօտ, աթոռի վերայ և, որպէս վախեցած թռչնիկ, զլուխը շուռ էր տուել ու թաղցրիկ շալի տակ: Նա շնչում էր ստէպ-ստէպ և ամբողջ մարմնով դողում էր: Նս անչափ ցաւեցի նրա վերայ: Նս մօտեցայ նրան: Նա աւելի շուռ տուեց զլուխը...

— Ա՛ննա Նիկողայեւնա,—ասացի ես:

Նա յանկարծ ամբողջ մարմնով շտկուեց, ուղեց նայել ինձ, բայց չը կարողացաւ. Նս բռնեցի նրա ձեռքից. նա սառն էր և կարծես անզգայ՝ ընկած էր ահիս մէջ:

— Նս ուզում էի... սկսեց Ասեան, աշխատելով ժպտալ, բայց նրա գունատուած շրթունքները չէին հնազանդվում նրան:—Նս ուզում էի... Ո՛չ չե՛մ կարող,—ասաց նա և լռեց:

Արդարեւ, իւրաքանչիւր խօսքի վերայ նրա ձայնն ընդհատվում էր:

Նս նստեցի նրա կողքին:

— Ա՛ննա Նիկողայեւնա,—կրկնեցի ես և նոյնպէս չը կարողացայ ոչինչ աւելացնել:

Տիրեց լռութիւն: Նս շարունակ բռնած էի Ասեայի ձեռքից և նայում էի նրա վերայ: Նա, առաջուայ նման, դարձեալ կուչ էր գալիս, դժուարութեամբ էր շունչ քաշում և կամացուկ կծոտում էր ներքին շրթունքը, որպէս զի լաց չը լինի, որպէս զի զսալի աչքերի մէջ կիտուած արցունքները... Նս նայում էի նրա վերայ: Նրա երկիւղալից անշարժութեան մէջ նկատվում էր մի տեսակ սրտաշարժ անօգնականութիւն: Նա հազիւ հազ մօտեցաւ աթոռին և ուղղակի ընկաւ նրա վերայ, կարծես յոգնած լինէր: Սիրտս տեղնուտեղը հալուեց...

— Ասե՛ա՛, — շնչացի ես, հազիւ լսելի ձայնով...

Նա կամաց բարձրացրեց իւր աչքերը և նայեց ինձ վերայ... Օ՛, կանացի հայեանք, սիրահար կնոջ հայեանք, ո՞վ կարող է նկարագրել քեզ: Նրա աչքերը և՛ աղբրսում էին, և՛ հարցնում էին. նրանք արտայայտում էին և՛ անձնանուիրութիւն, և՛ ապաւինութիւն... Նս չը կարողացայ դիմադրել նրանց թովիչ ազդեցութեանը: Իմ ամբողջ մարմնով անցաւ մի մեղմ կրակ, ծակծկելով ինձ իւր այրող փշերով: Նս թեքուեցի և կամաց կայաց նրա ձեռքին...

Լսուեցաւ մի դողդոջիւն ձայն, որ նման էր ընդհատուող հառաչանքի. և ես զգացի, թէ որպէս մի թոյլ և, տերևի պէս, դողդոջիւն ձեռք շփուեցաւ մաղերիս: Պլուխս վեր բարձրացրի և տեսայ նրա պատկերը: Օ՛, որպէս կերպարանափոխուեց նա յանկարծ: Նրա վերայից չբացաւ երկիւղի արտայայտութիւնը, հայեանքը գնաց, սուղուեց ուր-որ հեռուն և ինձ ևս սկսեց հրապուրել, քարշել իւր ետեւից. շրթունքները մի փոքր բացուեցին, ճակատը, որպէս մարմարիոն, գունաթափուեց, խոկ գանգուրները, կարծես քամուց մղուած, կիտուեցին գլխի ետեւը: Նս մոռացայ ամեն բան: Նս նրան քաշեցի դէպի ինձ — նրա ձեռքը խոնարհութեամբ հպատակուեցաւ ինձ. ձեռքին հետեւեց ողջ մարմինը, շալը վայր ընկաւ ուսերից և նրա զլուխը կամաց-կամաց խոնարհուեց կրծքիս վերայ, խոնարհուեց իմ ակտաբորբոք շրթունքներին տակ...

— Նս ձե՛րն եմ... շնչաց նա, հազիւ լսելի ձայնով:

Իմ ձեռքերն արդէն սահում էին նրա իրանի շուրջը... Բայց յանկարծ իմ միտն ընկաւ Պազինը և այդ մտաբերութիւնը, որպէս կայծակ, փայլատակեց իմ ուղեղում:—Ի՛նչ ենք

անում մենք,—բացականչեցի ես և ցնցուկով՝ ետ քաշուեցայ....
Ձեր եղբայրը.... չէ՞ որ նա ամեն բան գիտէ.... Նա գիտէ, որ
ես եկել եմ ձեզ հետ տեսակցելու:

Ասեան կամաց-կամաց նստեց աթոռի վերայ:

— Այո, շարունակեցի ես վեր կենալով և սենեակի միւս
անկիւնը քաշուելով:—Ձեր եղբայրը բոլորը գիտէ.... Նա պէտք
է նրան ամեն բան պատմել:

— Պէտք է,—շնչաց նա անորոշ ձայնով:

Նրեւում էր, որ նա դեռ ուշքի գալ չէր կարողանում և
դժուարութեամբ էր ինձ հասկանում:

— Այո, այո,—կրկնեցի ես մի տեսակ բարկութեամբ—և
այդ բանում մեղաւորը դուք էք, միմիայն դուք:—Դ՛նչու դուք
ինքներդ մերկացրիք ձեր գաղտնիքը: Ո՞վ էր ստիպում ձեզ ա-
մեն բան պատմել եղբորը: Նա այսօր ինքն ինձ մօտ էր և
պատմեց ինձ ձեր մէջ տեղի ունեցած խօսակցութիւնը:

Նա աշխատում էի չը նայել Ասեայի վերայ և մեծ-մեծ
քայլերով անցուդարձ էի անում սենեակում:

— Այժմ ամեն բան կորած է, ամէ՛ն բան, ամէ՛ն բան:

Ասեան կամեցաւ վեր կենալ աթոռի վերայից:

— Սպասեցէ՛ք, սպասեցէ՛ք, խնդրում եմ ձեզ,—բացա-
կանչեցի ես:—Դուք գործ ունէք ազնիւ մարդու հետ—այո,
ազնիւ մարդու հետ: Ասացէ՛ք, ի սէր Աստուծոյ, ի՞նչ բան
վրդովեց ձեզ: Մի՞թէ դուք որ և է փոփոխութիւն նկատե-
ցիք իմ մէջ: Նա ոչինչ ծածկել չէի կարող ձեր եղբորից, երբ նա
այսօր եկաւ ինձ մօտ:

Այս ի՞նչ եմ ասում,—մտածում էի ինքս ինձ և այն
միտքը, որ ես անբարոյական խաբեբայ էի, որ Պաղինին յայտ-
նի էր մեր տեսակցութիւնը, որ ամեն ինչ խանդարուած, մեր-
կացրած և խճճուած էր — այդ միտքը շարունակ թշուա՛մ,
աղմկում էր գլխիս մէջ:

— Նա չէի կանչել եղբորս, — լսուեցաւ Ասեայի երկչոտ
շնչոցը:—Նա ինքը եկաւ:

— Բայց տեսէ՛ք, թէ ինչ արիք դուք,—շարունակեցի ես:
Նւ այժմ դուք ուղղում էք թողնել այս քաղաքը:

— Այո, ես պէտք է հեռանամ այստեղից,—նոյն մեղմու-

թեամբ ասաց նա,—և հէնց դրա համար էլ խնդրեցի ձեզ դալ
այստեղ, որպէս զի վերջին մնաս բարեն ասեմք միմեանց:

— Նւ դուք կարծում էք, որ ինձ համար հե՛շտ կլինի
բաժանուել ձեզանից,—առարկեցի ես:

— Հապա էլ ի՞նչու ամեն ինչ յայտնեցիք եղբորս,—տարա-
կուսած կրկնեց Ասեան:

— Ասում եմ ձեզ, որ ես այլապէս վարուել չէի կարող:
Նի՞թէ դուք ինքներդ չը մատնէիք ձեզ....

— Նա փախուցի սենեակումս,—առարկեց նա պարզամտու-
թեամբ:—Նա չը գիտէի, որ իմ տանտիկինն ուրիշ բանալիք
ուներ....

Այդ անմեղ ներողութիւնը, որ այդ բոլորին արտասանե-
ցին նրա շրթունքները, քիչ մնաց այն ժամանակ բարկացնէր
ինձ.... Իսկ այժմ, այժմ ես առանց խղճահարութեան չեմ
կարողանում յիշել նրան: Խեղճ, ազնիւ և անկեղծ մա-
նուկ:

— Այժմ ամեն ինչ վերջացած է,—նորից սկսեցի ես:—Ա-
մէ՛ն ինչ: Այժմ մենք պէտք է բաժանուենք:

Նա ծածկաբար նայեցի Ասեայի վերայ.... Նրա դէմքը ստէպ,
ստէպ շառագունվում էր: Նա (եւ այդ զգում էի) և՛ ամա-
չում էր, և՛ սարսափում էր: Նա ինքս էլ այնպէս էի խօսում
ու մանդալիս, կարծես ջերմախտից բռնուած լինէի:

— Դուք թոյլ չը տուիք զարգանալ այն զգացմունքին, որ
նոր էր սկսում հասունանալ, դուք ինքներդ խախտեցիք մեր
կապը, դուք հաւատ չէիք բնծայում ինձ, դուք կասկածում
էիք իմ վերաբերութեամբ....

Մինչև որ ես խօսում էի, Ասեան աւելի և աւելի թեք-
վում էր դէպի առաջ—և յանկարծ՝ նա ծնկաչոք ընկաւ դե-
տին, գլուխը կախեց ձեռքերի վերայ և սկսեց հեկեկալ: Նա
մօտ վազեցի, աշխատում էի ոտքի կանգնեցնել նրան, բայց նա
թոյլ չէր տալիս: Պաննեց արցունքներին եւ դիմանալ չեմ
կարողանում: Նրանց տեսնելիս, ես ինձ կորցնում եմ:

— Ա՛ննա՛ Նիկողայիվնա, Ասեան, —շարունակ պնդում էի ես:
—Խնդրում եմ դադարեցէ՛ք, ի սէր Աստուծոյ, դադարեցէ՛ք....

Նա նորից բռնեցի նրա ձեռքից.... Բայց ո՛րքան մեծ եղաւ
իմ զարմանքը, երբ նա յանկարծ վեր թռաւ իւր տեղից, կայ-

ծակի արագութեամբ նետուեցաւ դէպի դուռը և անյայտա-
ցաւ:

Մի քանի րոպէից յետ, երբ Պրատու Ղուիզէն ներս մտաւ
սենեակը, ես, որպէս շանթահար եղած՝ դեռ նոյն դրութեան
մէջ կանգնած էի սենեակի հէնց մէջ տեղում: Եւ չէի հաս-
կանում, թէ ի՞նչպէս կարող էր մեր տեսակցութիւնն այդպէս
շուտով և այդպէս յիմար կերպով վերջանալ, մինչդեռ ես մի
հարիւրերորդական մասն անգամ չէի յայտնած այն ամենի,
ինչ որ ուղղում էի յայտնել, ինչ որ պէտք է յայտնէի. մինչդեռ
ես ինքս էլ չը գիտէի, թէ ի՞նչ ելք, ի՞նչ վախճան կարող էր
ունենալ այդ տեսակցութիւնը....

— Օրիորդը գնաց, — հարցրեց ինձ Պրատու Ղուիզէն, իւր
դեղին յոնքերը բարձրացնելով մինչև պիտակը:

Եւ յիմարի պէս նայեցի նրա վերայ — և իսկոյն դուրս
եկայ:

ՓԷ.

Քաղաքից դուրս գնալով, ես ուղղակի դիմեցի դէպի դաշ-
տը: Բարկութիւնը, կատաղե բարկութիւնը կոծում էր սիրտս:
Եւ սկսեցի անվերջ նախատել ինձ: Ի՞նչպէս չը կարողացայ ես
հասկանալ այն պատճառը, որ ստիպել էր Ասեային փոխելու
մեր տեսակցութեան տեղը, ի՞նչպէս չը գնահատեցի ես այն
ծանր քայլը, որ նա արել էր՝ զալով այդ պառաւի մօտ, ի՞նչ-
պէս ձեռքիցս թողել ես նրան: Եւ դեռ այնքան ոյժ և հո-
գեկան քաջութիւն ունեցայ, որ նրա հետ առանցնացած,
մեն-մենակ լինելով այդ խուր, կիսախաւար սենեակում, ետ մղե-
ցի նրան ինձանից, մինչև անգամ սկսեցի կշտամբել նրան....
Իսկ այժմ նրա պատկերը հալածում էր ինձ, ես ներումն էի
խնդրում նրանից, և յիշելով Ասեայի գունատ դէմքը, նրա թաց,
երկիւղալի աչքերը, նրա խիտ մաղերը, որոնք սփռուած էին
խոնարհուած պարանոցի վերայ, նրա գլխի թեթեւ շփումն իմ
դանդուրների հետ, յիշելով այդ բոլորը — ես այրվում էի: Այս
ձե ըն եմ.... անդադար լսում էի նրա շշնջոցը: Քայց ես խղճով
վարուեցի — հաւատացնում էի ինքս ինձ.... Սո՛ւտ է: Մի՞թէ
իմ ցանկացածը այդպիսի մի վախճան էր: Մի՞թէ ես կարող

եմ բաժանուել Ասեայից. մի՞թէ ես կարող եմ զրկուել նրա-
նից: Օ, որքան անմիտ եմ, որքան անմիտ եմ — կրկնում էի
ես զայրացած....

Սակայն զիշերն արդէն վրայ էր հասնում: Եւ մեծ-մեծ
քայլերով դիմեցի դէպի այն տունն, ուր ապրում էր Ասեան:

ՓԸ.

Ինձ դիմաւորեց Պաղինը:

— Արդեօք տեսա՞ք քրոջս, — հարցրեց նա հեռուից, դեռ
չը մօտեցած:

— Մի՞թէ նա տանը չէ, — հարցրի ես.

— Ո՛չ:

— Ուրեմն նա դեռ չի էլ վերադարձել:

— Ո՛չ: Եւ մեղաւոր եմ, — շարունակեց Պաղինը: — Եւ չը
կարողացայ համբերել: Հակառակ մեր պայմանի, գնացի մա-
տուռի մօտ: Նա այնտեղ չէր: Նշանակում է, նա չի՞ եկել:

— Նա մատուռի մօտ չէր:

— Դ՞նէք էլ չը տեսաք նրան:

Եւ պէտք է խոստովանէի, որ նրան տեսել եմ:

— Ո՞րտեղ:

— Պրատու Ղուիզէի մօտ: — Մի ժամ առաջ բաժանուեցի
նրանից, — աւելացրի ես: — Եւ համոզուած էի, որ նա արդէն
տուն վերադարձած կլինի:

— Սպասենք, — ասաց Պաղինը:

Մենք ներս մտանք սենեակը և նստեցինք միմեանց կող-
քին: Մենք լուռ էինք: Երկուսիս դրութիւնն էլ շատ անհամ
էր: Անդադար դէս ու դէն էինք նայում, աչքներս զցում էինք
դռանը, ականջ էինք դնում: Վերջապէս Պաղինը վեր կացաւ:

— Այս անտանելի է, բացականչեց նա: — Սիրտս չէ հան-
դարտվում: Նա իմ հոգին կը հանէ, Աստուած է վկայ....
գնանք, փնտռենք նրան:

Մենք դուրս եկանք: Պուրսն արդէն բոլորովին մթնել էր:

— Ի՞նչ խօսեցիք դուք նրա հետ, — հարցրեց Պաղինը՝
զլխարկն աչքերին քաշելով:

— Մեր տեսակցութիւնը տեւեց ընդամենը հինգ րոպէ,

պատասխանեցի ես:—Նս խօսեցի նրա հետ, որպէս պայմանաւորուել էինք:

— Գիտէք ինչ կայ, — առարկեց նա, — աւելի լաւ է մենք բաժանուենք միմեանցից. այդպիսով մենք աւելի շուտով կը գտնենք նրան:— Այսուամենայնիւ մի ժամից յետոյ եկէք այստեղ:

ԺԹ.

Նս խաղողի այգեստանից շուտափոյթ իջայ ներքեւ և վազեցի դէպի քաղաքը: Ետապով անցայ բոլոր փողոցները, նախեցի ամենուրեք, ներս նայեցի մինչև անգամ Պրատու Նուիզէի պատուհաններից, վերադարձայ դէպի Րէյնը և ավանդայր վազեցի.... Տեղ-տեղ ինձ հանդիպում էին կանայք, բայց Ասեան ոչ մի տեղ չէր երևում: Այժմ իմ սիրտը կռծողը ոչ թէ զայրոյթն էր, ոչ — ինձ տանջում էր մի դաղտնի երկիւղ, սակայն իմ զգացածը միայն երկիւղ չէր.... ես զգում էի և՛ զղջումս, զգում էի ամենապրող ցաւակցութիւն, ես զգում էի սէր — այո՛, ամենաքնքշ յէր: Նս չը գիտէի ինչ անել: Գիշերային պատող խաւարի մէջ ես կանչում էի Ասեային, կանչում էի նախ կիսաձայն, յետոյ աւելի և աւելի բարձր ձայնով: Նս հարկւր անգամ կրկնեցի, որ սիրում եմ Ասեային, ես երգվում էի երբէք չը բաժանուել նրանից: Նս ամեն բան կտայի աշխարհիս երեսին, որպէս զի դարձեալ բռնէի նրա սառը ձեռքը, դարձեալ լսէի նրա մեղմ ձայնը, դարձեալ տեսնէի նրան իմ առջև.... Նա այնքան մօտիկ էր, նա եկել էր ինձ մօտ լի վստահութեամբ, լի սրտի և զգայմունքների անմեղութեամբ: Նա իւր անձեռնամխելի մատաղհասութիւնը բերել էր ինձ.... և ես նրան չը սեղմեցի իմ կրծքին, ես զրկեցի ինձ նրա քաղցրալիւր դէմքը տեսնելու երջանկութիւնից, տեսնելու, թէ որպէս այդ դէմքը կ'ծաղկէր ու կ'փթթէր հիացմունքի անդորրութեամբ ու բերկրանքով.... Այդ միտքն ինձ խելագարեցնում էր:

«Իւր կարող էր նա դնալ ինչ արաւ նա իրեն», բացականչում էի ես, սրտնեղուելով անզօր յուսահատութիւնից.... Յանկարծ գետի հէնց եզերքին մի ինչ-որ սպիտակին տուեց: Այդ

տեղն ինձ ծանօթ էր — այդտեղ գտնվում էր սրանից տասնեօթը տարի առաջ ջրում խեղդուած մի մարդու գերեզման, որի վերայ անկուած էր կիսով չափ հողի մէջ թաղուած մի քարեայ խաչ շատ հին արձանագրութեամբ: Սիրտս հէնց տեղն ու տեղը հալուեց.... Նս վազեցի խաչի մօտ, սպիտակ կերպարանքը չքացաւ: «Ասեա՛», — գոչեցի ես: Իմ վայրենի ձայնից ես ինքս վախեցայ, բայց պատասխան տուող չեղաւ....

Նս վազեցի դնալ իմանալու, մի՛ գուցէ Գազինը գտել էր նրան:

Ի.

Երագ-արագ բարձրանալով այգեստանի նեղ շաւղով, ես տեսայ Ասեայի սննեակում ճրագի լոյս.... Այդ բանը ինձ փոքր ինչ հանգարտեցրեց:

Նս մօտեցայ տանը: Ներքեւի դուռը փակ էր. թխկթխկացրի: Ներքին յարկի խաւար պատուհանը զգուշութեամբ բացուեց և երևաց Գազինի գլուխը:

— Գտա՞ք, — հարցրի ես:

— Նա վերադարձաւ, — պատասխանեց ինձ Գազինը շշնջալով:— Նա իւր սննեակումն է և հանվում է: Ամեն ինչ կարգին է:

— Փա՛ռք Աստուծոյ, — բացականչեցի ես անպատմելի ուրախութեամբ, — փառք Աստուծոյ: Այժմ շատ լաւ է: Բայց զիտէք, մեղ հարկաւոր է դարձեալ խորհրդակցել միմեանց հետ:

— Մի ուրիշ անգամ, — առարկեց նա, կամացուկ դէպի իրեն քաշելով լուսամուտի փեղկը, — մի ուրիշ անգամ, իսկ այժմ մնա՛ք բարեաւ:

— Յվաղը, ասացի ես:— Վաղը ամեն ինչ կը վճռուի:

— Մնա՛ք բարեաւ, — կրկնեց Գազինը:

Պատուհանը փակուեցաւ:

Բայց ես քիչ մնաց պատուհանը բաղկեցի: Նս ուզում էի հէնց իսկոյն ասել, որ խնդրում եմ նրա քրոջ ձեռքը: «Բայց այս տեսակ հարսնախօսութիւն, այսպիսի մի ժամին.... Մնայ մինչև էգուց, մտածեցի ես, — էգուց ես բաղդաւոր կլինեմ....

Եգուց ես բաղդաւոր կլինեմ! Բայց բաղդի համար չկայ

էգուց, նրա համար չկայ—և՛ երէկ: Նա չի յիշում անցեալը, չի մտածում ապագայի մասին: Նա ունի ներկայ—և այն էլ ոչ թէ մի օր, այլ մի ակնթարթ:

Նս չեմ յիշում, թէ ի՞նչպէս հասայ մինչև Վ: Ինչ տանողը ոչ ոտներն էին և ոչ էլ—նաւակը: Սարծես ինձ սլացնում էին մի զոյգ լայն և ուժեղ թւեր: Նս անցայ այն թփի մօտով, ուր երգում էր սոխակը: Նս կանգ առայ և երկար լսում էի: Ինչ թուում էր թէ նա երգում էր իմ սէրը և իմ բաղձաւորութիւնը:

III.

Միւս առաւօտ, երբ ես սկսեցի մօտենալ ծանօթ տնակին, ինձ ապշեցրեց մի հանգամանք—տնակի բոլոր լուսամուտները բաց էին, բաց էր և դուռը: Եւքի առջև թափուած էին ինչ-որ թղթի կտորներ: Պառն ետեւից աւելը ձեռքին յայտնուեցաւ աղախինը:

Նս մօտեցայ նրան...

— Պանցին,—դուքս շարտեց նա յանկարծ, մինչև որ ես կը հարցնէի թէ՛ տանն է Պաղինը:

— Պանցին... կրկնեցի ես... Ի՞նչպէս թէ գնացին: Ո՛ւր:

— Այսօր առաւօտեան ժամի վեցին գնացին և չ'ասացին թէ ուր: Բայց սպասէք, դուք, կարծեմ, պարոն Ն. էք:

— Այո՛, ես պարոն Ն. եմ:

Ձեր անունով նամակ կայ տանտիրնոջ մօտ:

Աղախինը գնաց վերև և նամակը ձեռքին վերադարձաւ:—Ահա, համեցէք:

— Բայց այդ անկարելի է... Այդ ի՞նչպէս նրանք... սկսեցի ես: Աղախինը մի բռն զայեացք ձգեց վերաս և սկսեց աւելել:

Նամակը Պաղինինն էր: Ասեցի կողմից ոչ մի տող չկար: Նամակն սկսվում էր նրանով, որ Պաղինը խնդրում էր ինձ չը նեղանալ նրանից այդպէս անակնկալ կերպով հեռանալու համար: Նա համոզուած էր, որ ես խոհամտութեամբ նայելով այդ բանի վերայ, հաւանութիւն կ'տայի նրա որոշմանը: Նա ոչ մի ելք չէր գտնում ազատուելու այդ դրութիւն

ներից, օրը վերջ ի վերջոյ կարող էր դժուարին և վտանգաւոր կերպարանք ստանալ:—Երէկ զիշեր, գրում էր նա, մինչև որ մենք երկուսս էլ լուռ ու մունջ նստած սպասում էինք Ասեային, ես վերջնականապէս համոզուեցի, որ մեզ անհրաժեշտ է բաժանուել: Սա մի քանի նախապաշարմունքներ, որոնց ես յարգում եմ. ես հասկանում եմ, որ դուք չէք կարող Ասեայի հետ ամուսնանալ: Նա ինձ բոլորը պատմեց: Նրան հանդարտեցնելու համար, ես պէտք է զեջանէի նրա կրկնակի և թախանձագին խնդրանքներին:—Նամակի վերջում նա ցաւակցութիւն էր յայտնում, որ մեր ծանօթութիւնն այսպէս շուտով ընդհատուեց, ցանկանում էր ինձ բաղձաւորութիւն, մտերմաբար սեղմում էր ձեռքս և աղաչում էր, որ ես չ'աշխատեմ նրանց որոնելու:

«Ի՞նչ նախապաշարմունքներ»,—գոռացի ես, կարծես թէ նա կարող էր ինձ լսել:—Ի՞նչ դատարկաբանութիւն: Ո՞վ նրան իրաւունք տուաւ յափշտակելու Ասեային իմ ձեռքից»... Նս ամուր բռնեցի մազերիցս...

Աղախինն սկսեց բարձրաձայն կանչել տանտիրնոջը: Նրա երկիւղն ինձ ուշքի բերեց: Իմ մէջ բոցավառուեց մի միտք, այն է՝ զանել նրանց, ինչ էլ որ լինի, զանել նրանց: Տանել այդ հարուածը, հաշտուել այդպիսի մի վախճանի հետ—անկարելի էր: Տանտիրնոջից իմացայ, որ նրանք ժամի վեցին շողենաւ էին նստել և Բէյնի վերայով ճանապարհուել էին դէպի ներքև: Նս գնացի շողենաւային գրասենեակը. այնտեղ ինձ ասացին, որ նրանք տոմսակ են վերցրել մինչև Աեօլ: Նս շտապեցի դէպի տուն այն դիտաւորութեամբ, որ իսկոյն պատրաստուեմ և շողենաւ նստելով՝ գնամ նրանց ետեւից: Այնպէս պատահեց, որ ես անցայ Պրաու Լուիզէի տան մօտով... Յանկարծ լսում եմ, ով-որ կանչում է ինձ: Պլուսս վեր բարձրացրի և հէնց այն սենեակի լուսամուտում, որտեղ մի օր առաջ տեսնուել էի Ասեայի հետ, ես տեսայ քաղաքապետի որբեւայրուն: Նա ժպտում էր իւր զգուշիկ ժպիտով և ինձ կոչում էր իւր մօտ: Նս երեսս շուռ տուի և ուղեցի անցնել, բայց նա յետեւիցս կանչեց, ասելով որ մի բան ունի ինձ տալու: Այդ խօսքերը ստիպեցին ինձ կանգ առնել և ես ներս մտայ նրա տու-

նր: Ինչպէ՛ս արտայայտել իմ զգացածը, երբ ես նորից տեսայ այդ փոքրիկ սենեակը:...

— Եթէ արդար դատելու լինենք, ասաց նա, ցոյց տալով ինձ մի փոքրիկ նամակ,—ես այս բանը պէտք է յանձնէի ձեզ այն ժամանակ միայն, եթէ դուք ինքներդ մտնէիք ինձ մօտ, բայց ոչինչ, դուք մի շատ պատուական երիտասարդ էք: Եռէք:

Ես վերցրի նամակը:

Մի փոքրիկ թղթի կտորի վերայ մատիտով շուտափոյթ գրուած էին հետեւեալ խօսքերը:...

«Մնաք բարեաւ. մենք այլ ևս չենք տեսնուիր: Հպարտութիւնից չէ, որ ես հեռանում եմ—ոչ ես այլ կերպ վարուել չէի կարող: Երէկ, երբ ես արտասովում էի ձեր առջև, եթէ դուք ինձ մի՛ խօսք, միմիայն մի՛ խօսք ասէիք—ես կը մնայի: Դուք չ'ասացիք այդ խօսքը: Երեւի, այդպէս աւելի լաւ էր:... Մնաք բարեաւ յաւիտեան»:

Մի՛ խօսք... Օ՛, որքան անմիտ եմ ես: Եյդ խօսքը... այդ խօսքը մի օր առաջ ես արտասուելով կրկնում էի. ես նրան քամուն էի տալիս. ես նրան անդադար յիշում, արտասանում էի ամայի դաշտերում:... բայց ես այդ խօսքը չ'ասացի նրան, չ'ասացի, թէ սիրում եմ քեզ... Սակայն այն ժամանակ ես չէի կարող այդ խօսքն արտասանել: Այն միջոցին, երբ ես պատահեցայ նրան այն սոսկալի սենեակում, իմ մէջ դեռ չէր զարթած սիրոյս պարզ դիտակցութիւնը: Նա չը զարթեց մինչև անգամ ե՛ս այն ժամանակ, երբ ես մի անխորհուրդ և ծանրագին լուրթիւնից կաշկանդուած՝ նստած էի նրա եղբոր հետ... Եյդ դիտակցութիւնն անդիմադրելի ուժով բռնցկեց մի քանի բոպէից յետոյ միայն, երբ ես վախենալով, որ անբաղդութիւնը կարող է տեղեւ ունենալ սկսեցի փնտռել Նսեային, կանչել նրան, բայց այն ժամանակ—արդէն ուշ էր: «Ո՛չ, այդ անկարելի է»,—կասէն ինձ: Չը գիտեմ, կարելի է թէ ոչ—բայց դիտեմ, որ այդ ճշմարտութիւն է: Նսեան չէր հեռանալ, եթէ նրա զրութիւնը կեղծ ու խաբուսիկ չը լինէր, եթէ նրա մէջ նկատուելիս լինէր գէթ նշոյլ ուրիշների դուր գալու ցանկութեան: Նա չը կարողացաւ տանել այն, ինչ որ ուրիշ ամեն մի կին կարող էր տանել: Ես այդ չը հասկացայ: Վերջին

անգամ, խաւար պատուհանի մօտ Պագինի հետ տեսնուելու ժամանակ, ես չը խոստովանեցի նրան բոլորը—չար հրեշտակս փակեց իմ շրթունքները, և այն միակ թելը, որից բռնած՝ դեռ կարող էի ես պահպանուել, դուրս սահեց ձեռքիս միջից:

Հէնց նոյն օրը ես ճամբրուկս իրերով լրացրած՝ վերադարձայ Լ. քաղաքը և ճանապարհ ընկայ դէպի Սեօլ՝: Յիշում եմ, երբ շոգենաւն արդէն հեռանում էր ափից և ես մտքով մնաք բարեւ էի ասում այն փողոցներին ու այն բոլոր վայրերին, որոնց ես երբէք չը պէտք է մոռանայի, այդ բոպէին յանկարծ աչքովս ընկաւ Պաննիսենը: Նա նստած էր ափի մօտ, նստարանի վերայ: Նրա դէմքը գունատ էր, բայց ոչ տխուր: Նրա կողքին կանգնած էր մի գեղեցկատեսիլ երիտասարդ և ծիծաղելով՝ ինչ-որ պատմում էր նրան: Իսկ Բէյնի միւս եղբրբում, հին հացածառի մոլգ կանաչի միջից տխուր ու տրտում շարունակ նայում էր իմ փոքրիկ Մագոննան:

Խ.

Սեօլ՝ում ես տեղեկացայ, որ նրանք գնացել են Լօնդօն: Իսկոյն յետեւեցի նրանց: — Բայց Լօնդօնում արած իմ բոլոր խուզարկութիւնները ապարդիւն անցան: Ես երկար չէի կամենում հնազանդուել, երկար զիմադրում էի, բայց վերջ ի վերջոյ պէտք է սրտիցս հանէի նրանց գտնելու յոյսը:

Եւ ես այլ ևս չը տեսայ նրանց—ես չը տեսայ Նսեային: Անորոշ լուրեր էին հասնում ինձ նրա մասին, բայց նա յաւիտեան անյայտացաւ ինձ համար: Ես մինչև անգամ չը գիտեմ կենդանի է նա տակաւին: Վանի մի տարի անցնելուց յետոյ, մի անգամ, արտասահմանում, երկաթուղու վագօնի մէջ աչքովս ընկաւ մի կին, որի դէմքը կենդանի յիշեցրեց ինձ անմոռանալի կերպարանքի բոլոր գծերը... բայց ես, երեւի, խաբուած էի պատահական նմանութեամբ: Նսեան իմ յիշողութեան մէջ մնաց միւսնոյն մատաղհաս աղջկը, ինչպէս որ ես նրան ճանաչել էի կեանքիս ամենագեղեցիկ շրջանում, ինչպէս որ ես նրան տեսայ վերջին անգամ, երբ նա յենուած էր փայտէ ցածր աթոռի մէջքին:

Սակայն, պէտք է խոստովանած, որ ես այնքան էլ երկար չը տխրեցի նրա մասին: Այս մինչև անգամ այն եղրակացութեան եկայ, որ բաղդը լաւ էր կարգադրել, չը կապելով ինձ Ասեայի հետ: Ինձ միտարում էր այն միտքը, որ ես, երեւի, բաղդաւոր չէի լինել այդպիսի մի ամուսնու հետ: Այն ժամանակ ես երիտասարդ էի և ապագան, այդ կարծատե և թռուցիկ ապագան, ինձ թուում էր անվերջ, անսահման: Միթէ միենայնք չէ կարող կրկնուել դարձեալ, մտածում էի ես,— և կրկնուել աւելի լաւ, աւելի զեղեցիկ կերպով.... Ինձ ծանօթ էին և՛ ուրիշ կանայք, սակայն այն զգացմունքը, որ յարուցել էր իմ մէջ Ասեան—այն պրոդ, քնքշիչ և խորին զգացմունքը — այլ ևս չը կրկնուէր: Ո՛չ մի աչքեր չփոխարինեցին ինձ համար այն աչքերին, որոնք մի ժամանակ սիրալիր յառած էին վերաս, ո՛չ մի սրտին, որ սեղմուել էր կրծքիս, այնպիսի ուրախ և քաղցր ինքնամոռացութեամբ չը պատասխանէր իմ սիրտը: Այլ այդպէս ես զուրկ ընտանիքից, դատապարտուած անտիրունչ միայնակեցութեան, անցուցանում եմ իմ տխուր տարիները: Սակայն, որպէս սրբութիւն, ես պահպանում եմ նրա նամակները և խորդենու չորացած ծաղիկը, այն ծաղիկը, որ նա մի ժամանակ լուսամուտից նետեց ինձ: Մինչև օրս էլ նա արձակում է մի թղլ բուրմունք, իսկ այն ձեռքը, որ այդ ծաղիկը տուաւ ինձ, այն ձեռքը, որը ես մի անգամ միայն կարողացայ սեղմել իմ շրթունքներին, այն ձեռքը, գուցէ, վաղուց արդէն փառում է գերեզմանի մէջ.... Իսկ ես ի՞նչս—ի՞նչ դարձայ ես ինչս: Ի՞նչ մնաց ինձանից, իմ այն երջանիկ և աղմկայոյզ օրերից, իմ այն թեաւոր յոյսերից և ձգտումներից: Այսպէս ահա մի չնչին խոտիկի թեթեւ շողիացումն աւելի է երկարատեւում, քան թէ մարդու զոյութեան ընթացքը, երկարատեւում է՝ վկայ հանդիսանալով նրա բոլոր ուրախութիւններին ու վշտերին, վկայ հանդիսանալով մարդուս նոյն իսկ ամբողջ կեանքին և մահուան:

ՎԵՐՋ

2013

